

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Pedagogická fakulta

Katedra českého jazyka a literatury

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Veronika Blažková

Vývoj českého romaneta

Obsah

Úvod.....	5
1 Romaneto.....	7
2 Romaneto v Čechách.....	15
2. 1 Čeští předchůdci romaneta.....	15
2. 2 Jakub Arbes.....	18
2. 2. 1 Počátky romaneta	19
2. 2. 2 Vrcholná romaneta.....	22
2.2.3 Přelom mezi romanetem a sociálním románem	33
2.3 Současníci Jakuba Arbesa.....	35
2.4 Pokračovatelé ve 20. a 21. století.....	42
3 Romaneta Karla Matěje Čapka-Choda.....	51
3.1 Základní motivy	51
3.2 Postavy	54
3.3 Prostor	56
3.4 Cizojazyčnost.....	58
3.5 Determinismus	59
Závěr	62
Prameny a literatura	64

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a pravdivě uvedla všechny zdroje.

V Olomouci dne 9. dubna 2016

Děkuji Mgr. Danielu Jakubíčkoví, Ph.D. za odborné vedení diplomové práce, cenné připomínky a rady.

Úvod

Podmětem pro vypracování diplomové práce s názvem *Vývoj českého romaneta* byla skutečnost, že romaneto je jediným původním literárním žánrem, který vznikl na českém území. Romaneto je důležitou součástí naší literární historie, mnozí autoři se mu blíže věnovali, dále jej studovali, někteří se jím dokonce nechali inspirovat při psaní svých vlastních děl. Na tento neobvyklý literární žánr jsme se zaměřili též proto, že u českých čtenářů není ve velké patrnosti. Nejspíše znají některá díla Jakuba Arbesa, ale nemají v povědomí samotný žánr romaneto. Mezi prvními autory, již studovali osobu tvůrce českého žánru a samotné romaneto, byli Karel Krejčí a Karel Polák. K předním spisovatelům zabývajícím se monografií Jakuba Arbesa řadíme Jaroslavu Janáčkovou, jejíž knihy patřily k důležitým informačním zdrojům této práce.

Práce si stanovuje cíl zmapovat krystalizaci romaneta v podobě světových předchůdců. Jelikož na jeho tvůrce působily vlivy například v podobě gotického románu, detektivního žánru nebo science-fiction, proto i my považujeme za nutné tyto vlivy a důležité autory blíže popsat.

V první kapitole jsme se pokusili o podrobné vysvětlení pojmu romaneto. Vybrali jsme, a postupně i popsali, distinktivní rysy romaneta, které jsme následně doplnili názory autorů a českých spisovatelů, kteří se žánru romaneto věnovali ve svých odborných pracích.

Druhá kapitola poukazuje na českou inspiraci romaneta. Zaobírá se novelou s tajemstvím, v níž nacházíme žánrovou předlohu romaneta. Touto novelou se zaobírali J. K. Tyl (*Poslední Čech*), Karel Sabina (*Hrobník*) a J. J. Kolár (*Pekla zplozenci*). Snažíme se i poukázat na rozdíly, především však najít společné znaky novely s tajemstvím a romaneta, kterými jsou tajemství a záhada.

Dále se pokoušíme přiblížit vznik romaneta, a to postupnou krystalizací motivů v díle Jakuba Arbesa, které vedly ke zrodu českého žánru. V práci rozdělujeme Arbesovu tvorbu romanet do tří skupin. Prvním oddílem je samotný zrod romaneta, v němž jsou rozebrána první romaneta. Na základě těchto knih následně vytyčujeme typické rysy romaneta a Arbesovy tvorby. Další skupinou jsou romaneta vrcholná, která zahrnuje již autorsky vytříbená díla. Arbes patří k zakladatelům sociálního románu v českých zemích, a tudíž dochází k postupnému přechodu a odklonu od romaneta. Proto jsme se v poslední skupině, nazvané *Přelom mezi romanetem a sociálním románem*, věnovali romanetu *Kandidáti existence*, v němž dochází k postupnému tříbení prvků sociálního románu.

Již za Arbesova života se objevili někteří autoři, kteří se Arbesem nechali ve velké míře inspirovat a svá díla obohatili o některé prvky žánru romaneta. V diplomové práci věnujeme prostor dvěma Arbesovým současníkům, a to Juliu Zeyerovi (*Dům U tonoucí hvězdy*) a Janu Karáskovi ze Lvovic (*Román tří mágů*).

Do diplomové práce jsme také zařadili autory a díla pokračující v tradici romaneta ve 20. a 21. století. Snažíme se zjistit a porovnat, zda tito autoři dodržují základní postupy a užívají typické prvky pro romaneto. V diplomové práci jsme si též kladli otázku, jak je tento žánr populární pro dnešní tvůrce či čtenáře a zda se romaneto uchytilo v porovnání s dalšími literárními žánry.

V poslední kapitole analyzujeme motivy spisovatele Karla Čapka-Choda, které používá ve svých romanetech. Věnujeme se ústřednímu motivu, postavám, místu, cizojazyčnosti a determinismu. Chceme zjistit, jak k danému tématu dospěl – co jej mohlo ovlivnit a inspirovat.

1 Romaneto

Podstata romaneta byla dle našeho názoru nejlépe vystižena v publikaci *Encyklopedie literárních žánrů*, jejímiž autory jsou Dagmar Mocná a Josef Peterka. Následující definice se nám stala vzorem pro zpracování této diplomové práce především proto, že na romaneto nahlíží z mnoha úhlů, přičemž bezezbytku vystihuje jeho základní charakteristické prvky.

„Romaneto je próza na pomezí novely a románu. Novelistickou formu připomíná převážně středním, asi stostránkovým rozsahem, gradací děje a nevelkým počtem jednajících postav. Románovost se projevuje zaměřením na vypravěče, složitostí stavby s četnými reminiscencemi a odbočkami, podrobností charakteristik a líčení... základ romaneta tvoří čtenářsky atraktivní příběh domnělé záhady; je využíván k navození tajemné atmosféry, zároveň však podrobován racionálnímu zkoumání a překvapivě demytizován. Mezi postavami Arbesových romanet jsou lidé společností neprávem pronásledováni... autorský vypravěč je osobně angažovaný přímý účastník s nápadně autobiografickými rysy nezávislého literáta. Vyprávění v první osobě prokládá osobními vzpomínkami a úvahami. Po stránce kompoziční je charakteristickou součástí romaneta rámcující prolog a epilog s pointou.“¹

Z jejich definice jasně vyplývá, že romaneto stojí mezi románem a novelou. Jedná se o dílo zhruba středního rozsahu, kde se objevují vědeckofantastické prvky. Romaneto je prokomponovaný fantastický nebo dobrodružný příběh s tajuplnou záhadou, který dílo obestírá ponurou atmosférou. Na konci příběhu se objevuje racionální rozuzlení děje. V příbězích jsou většinou hlavními hrdiny lidé na pokraji společnosti. Jeden z ústředních hrdinů je obvykle spisovatel, v němž můžeme odhalit určité autobiografické prvky. Stavba díla nesmí být ochuzena o prolog na začátku romaneta, jenž dává celému příběhu směr a musí mít také epilog, který čtenáři logicky vysvětlí domnělou záhadu.

Nemalý počet obdobných definic romaneta poukazuje na fakt, že tento žánr považuje odborná veřejnost za samostatný útvar. Zdůrazňujeme však skutečnost, že tato diplomová práce, nahlíží na romaneto ve shodě s Dagmar Mocnou a Josefem Peterkou, jako plnohodnotný a svébytný žánr. Činíme tak, přestože se v české literatuře setkáváme i s názory považujícími romaneto za pouhou úpravu starších žánrů. Nejčastěji se objevuje argument, který romaneto nepokládá za zvláštní literární žánr, ale spíše za svérázný útvar. Jako důkaz nám může sloužit článek Karla Poláka, který romaneta nepovažuje za rovnoprávný žánr vypravěčské prózy. *„Nelze je vskutku mít za zcela samostatný,*

¹ MOCNÁ, D., PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. str. 591.

se světovými druhy rovnoprávný druh vypravěčské prózy, avšak pro jejich odlišnost a osobitost patří jim přece v českých poetikách samostatné místo mezi románem a novelou.“²

Z charakteristiky žánru romaneta vymezujeme hlavní znaky a předkládáme je v následujících bodech:

1. Romaneto se nachází na pomezí románu a novely.
2. Příběh vykazuje určitou záhadu oplývající tajemnem a magičností – fantastika.
3. V žánru se vyskytuje určitá skupina obvykle ze sociálně slabších poměrů.
4. Kompozice obsahuje prolog a epilog.

Ad 1 Zařazením romaneta k literárnímu žánru se zabýval Karel Krejčí. „*Skutečně také zvláštnost Arbesova romaneta tkví v tom, že kombinuje některé základní rysy románové s rysy novelistickými.*“³ Krejčí dodává, že romaneto vychází z prvků románových a novelistických. Novele je podobné užitím ústředního motivu, zhuštěním vypravování a dramatickým spádem. Dalším typickým rysem je malý počet jednajících postav. Z románu čerpalo romaneto četné popisy prostoru a líčení duševních stavů postav. Tato próza středního rozsahu směřuje spíše ke stručnosti a plastické přehlednosti konstrukce.⁴

Příslušnost k žánru mj. zkoumal i Josef Hrabák, jenž radí romaneto do střední epiky společně s novelou a povídkou. Dále zmiňuje, že i v ostatních literaturách se objevují obdobné práce, ale ty jsou přiřazovány k novele s tajemstvím. „*Podobné útvary najdeme sice i v jiných literaturách, ale tam se začleňují v žánrovém povědomí pravidelně mezi „novely s tajemstvím“.* Základním znakem romaneta je snaha vytvořit tajuplnou iracionálně vypadající situaci, ale závěrem ji racionálně vyložit. Rozsahem se romaneta pohybují v rozmezí od novely (*Ďábel na skřipci*) až po román (*Poslední dnové lidstva*), ale i při velkém rozsahu mají společný znak v tom, že je celé vypravování komponováno – tak jako novela – pod zorným úhlem překvapivého zakončení.“⁵

Ad 2 Záhada a fantastičnost patří v romanetu k nejdůležitějším znakům. Stěžejní osnovu žánru vytváří fantastický příběh, který je na konci přirozeným způsobem objasněn za pomoci vědeckého výkladu. S tímto tvrzením souhlasí i Arne Novák, autor příspěvku

² POLÁK, K. *Co je to romaneto?*. Listy filologické, 1948. str. 243.

³ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava – Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 359.

⁴ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava – Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 361.

⁵ HRABÁK, J. ŠTĚPÁNEK, V. *Úvod do teorie literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. Str. 163-164.

v *Ottůvě slovníku naučném*. „...autor logicky na základě pozitivistické a deterministické vědy a filozofie domnělou záhadu postupně vysvětlí; rozpor romantického námětu a vědecky pozitivistického výkladu náleží k podstatě romaneta.“⁶

Naproti tomu Karel Polák nepokládá záhadu za stěžejní znak romaneta. Záhada podle něj pouze předznamenává důležitější stránku romaneta „a to psychologickou“ a sociální. „V definici pak může zůstat napínavost jako zjev průvodní, nemůže však ani ona, ani vysvětlená záhada býti vykládána jako podstata romaneta, nýbrž je nutno zdůraznit jednak, že dějová záhada je toliko zámluvou k rozvinutí skutečností problematiky sociální a psychologické.“⁷

Ad 3 Postavy v romanetech mají důležitou roli. Pro Jaroslava Janáčkovou hrají v romanetech důležitou roli právě postavy, zejména ústřední dvojice, která je tvořena postavou vypravěče a jeho přítele. „Vztah konkrétního vypravěče a fiktivních postav, osnovaný na souvztažnosti mezi fabulí a syžetem. Všudy přítomnost vypravěče jako ukazujícího a hledajícího subjektu dynamizuje evokaci předmětů, prostorů a postav samých. Tento vypravěč spoluvytváří intenzitu a šíří psychologické charakteristiky. Je nositelem i nástrojem reflexivnosti a ztajemnění, jež prostupují celý text romaneta. Příímý konkrétní vypravěč romaneta je český intelektuál, novinář a spisovatel, znalý domova i světa. Prahy i venkova, pocitů volnosti i nesvobody, muž angažovaný v politickém ideologickém a uměleckém zápase své doby.“⁸ Zmíněné příznaky tvoří žánrově konstruktivní charakter romaneta, a příznaky jsou ve všech romanetech, obsaženy v různém poměru, seskupení, látkové a myšlenkové podobě, vystihují žánrové dominanty romaneta.

Bohumil Balajka nepřikládá charakteristice postav velký význam, pouze zdůrazňuje, že výstřední hrdinové, kteří se ocitají uprostřed neobvyklých a často až příšerných scénérií, ukazují na starší romantickou literaturu.⁹

Ad 4 Z hlediska kompozice obsahuje romaneto prolog a epilog s logickým rozuzlením záhady. Domníváme se, že epilog je zajímavý také prvkem obtížně vydobyté zkušenosti. Tento prvek odlišuje romaneto od dobrodružné literatury, protože se snaží u čtenáře vzbudit zájem o vytvoření vlastního názoru a nezaměřuje se pouze na zábavnou funkci.

⁶ NOVÁK, A. *Ottův slovník naučný V. díl*. Praha, 1938. str. 209-216.

⁷ POLÁK, K. *Co je to romaneto?*. Listy filologické, 1948. str. 243.

⁸ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 41-42.

⁹ BALAJKA, B. a kol. *Přehledné dějiny literatury (do 1. světové války)*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. str. 163.

Definice romaneta, s níž přichází Štěpán Vlašín, je do značné míry totožná s charakteristikou žánru vytvořenou autory *Encyklopedie literárních žánrů*. Štěpán Vlašín navíc poukazuje na skutečnost, že epizody a epizodické děje jsou spjaty s ústředním motivem, který je hlavním organizujícím a konstruktivním elementem žánru. Zdůrazňuje epizody, jež rozvíjí motiv předchozí kapitoly, logicky na sebe navazují a zdůrazněnou fantastičností a logickým rozvíjením fabule připomínají povídky a novely E. A. Poea.¹⁰

Pro Karla Krejčího je kompozice romaneta zajímavá zejména z hlediska využití logiky a asociace představy. „*Zvláštnost romaneta jest v jeho formě, v konstrukci příběhu, jehož jednotlivé složky jsou důmyslně komponovány v celek pomocí abstraktní logiky, či lépe řečeno, logicky kombinované asociace představ. Toho autor dosahuje dvoji cestou: jednak vzájemným prolínáním epizodických dějů, jednak použitím ústředního motivu.*“¹¹

Vznik romaneta byl ovlivněn tvorbou mnohých světových spisovatelů, kteří obohatili literaturu o nové, do jisté míry specifické žánry. Mezi stěžejní žánrové kořeny, z nichž romaneto hojně čerpalo, řadíme gotický román, horor, fantastickou povídku, frenetickou literaturu, poeovskou povídku a detektivku, science-fiction a sociální román. Společným jmenovatelem těchto žánrů je fantastičnost, tajemnost a dobrodružnost. Přestože zpočátku romaneto vzbudilo u čtenářů velké ohlasy, nijak významně se dále neprojevovalo a nerozšířilo, nepodařilo se mu ani proniknout do zahraničí. Důvodem je zřejmě fakt, že se nikomu nepovedlo zcela přesně vyjádřit odlišnosti mezi gotickým románem, hororem a romanetem.

Romaneto velmi často čerpá z románů hrůzy neboli gotického románu, jehož autorkou je Anna Radcliffová. Do svého díla *Záhady Udolfa* vložila vysvětlení záhady nebo spíše toho, co činilo román nadpřirozeným. „*Racionální vyústění tajuplné situace připomíná romaneta našeho J. Arbese, kde jde ovšem – ve věku vědy – obyčejně o nějaký vědecký fenomén.*“¹² Doplňujeme, že záhada vyskytující se v romanetu je těž racionálně a logicky objasněna. Závěr samotného romaneta nám poskytuje snadno vysvětlitelné sdělení.

V románech hrůzy se probouzí středověký duch, a díla oplývají tajemnem a děsem. Děj bývá nejčastěji zasazen do trosek hradů, hřbitovů nebo kostelů. Romaneto z tohoto žánru převzalo tajemnou atmosféru a nahánějící strach, který by měl mít své místo v každém takovémto díle. Celý tento obraz je v romanetu dokreslován, stejně jako v románech hrůzy, záhadnými a hrůzou naplněnými místy. „*Mnohé motivy gotického románu poukazují*

¹⁰ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 32.

¹¹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava – Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 360.

¹² HRABÁK, J. *Čtení o románu*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. str. 167.

k dalšímu vývoji napínavé a dobrodružné literatury. Vyslechnuté hovory, kterými se posouvá kupředu děj a často zachraňuje hrdina, jsou oblíbeným prostředkem po celé 19. století, dobře to známe například v tuctových detektivkách přežívající dodnes. Loupežnické motivy byly rozvinuty do zvláštního žánru, tzv. loupežnického románu, který byl oblíben zejména v německé literatuře na počátku minulého století.“¹³ Český žánr přebírá z gotického románu další četné motivy a také postavu hrdiny, jenž se v romanetu stává současně vypravěčem. Jeho zásluhou se děj posouvá dopředu. Z torzovitých útržků informací skládá celek a postupně dospívá k řešení záhady.

Z románu hrůzy vychází novodobý horor, a proto jej řadíme ke specifickým žánrům, z nichž romaneta vycházela. Horror pochází z latinského slova hrůza nebo zděšení. „...žánr, jehož námět, zpravidla fantastický, až pohádkový, i rozvíjení děje jsou vedeny záměrem vyvolávat u čtenáře pocity hrůzy a strachu; představuje novodobou odrůdu tzv. černého (hrůzostrašného) románu a tzv. frenetické literatury vůbec. Za přímého předchůdce hororu je označován E. A. Poe.“¹⁴ Romaneto se tak do jisté míry inspirovalo hororovou fantastikou, ale hlavně dějem vyvolávajícím pocit hrůzy a strachu. Děs a hrůza jsou v českém žánru navozeny temnými místy a ději odehrávajícími se v noci. S takovými místy a popisy začíná pracovat čtenářova fantazie, která v člověku probouzí strach. Ondřej Neff se v souvislosti s romanetem zmiňuje o tom, že nejde o horory, které se ve své čisté podobě nevyhýbají nadpřirozeným motivům.¹⁵ V hororu se objevuje nadpřirozeno, které zpravidla bývá součástí našeho světa. Domníváme se, že fantastika tohoto žánru neposkytuje na rozdíl od romaneta, v němž je vše vysvětleno pomocí vědy, logické vysvětlení hrůz.

Romaneto dále přebíralo i prvky, které se objevují ve fantastické romantické povídce. Autorem tohoto žánru je E. T. A. Hoffmann. Ve svých povídkách byl přesvědčen o iluzi, avšak neztrácel nadhled nad skutečným okolním světem. „*Toto dvojí vidění světa, dvojí život, kombinující sen a skutečnost a s touž romantickou ironií líčící jak omezené poznatky lidského rozumu, řídicího se nedokonalými smysly a těžkopádnou logikou, tak i čarovné výtvořiny vlastní fantazie, odlišuje Hoffmanna stejně od následovníků Anny Radcliffové, vysvětlujících logicky a přirozeně nadpřirozené, jak i od Lewise a jeho bliženců, líčících nadpřirozené jako skutečnost.*“¹⁶ Hoffmann ve velké míře ovlivnil romantickou fantastiku. Stejně jako ve fantastické povídce se prolíná skutečný racionální svět a neuvěřitelný svět v podobě

¹³ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes – Život a dílo*. Mor. Ostrava - Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 167.

¹⁴ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 137.

¹⁵ NEFF, O. In *ADAMOVIČ, I. Slovník české literární fantastiky a science fiction*. Praha: Vydavatelství a nakladatelství R3, 1995. str. 13.

¹⁶ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes – Život a dílo*. Mor. Ostrava - Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 126.

neskutečných nebo nadpřirozených událostí. V romanetu je sice hrdina na chvíli vtažen do nadpřirozeného světa, ale na konci se vše racionálně vysvětlí.

Za další žánrový zdroj romaneta v kontextu světové literatury považujeme frenetickou literaturu. „...útočila přehnanou drastičností na představivost a nervy čtenáře; je pro ni příznačné zdůrazňování odpudivých detailů a drsných výjevů, které jsou vkomponovány do normálního, reálného pohledu na skutečnost a záměny k šokování čtenáře. Vliv na formování f. l. měla obliba černého románu.“¹⁷ Právě i tento žánr vyvolává u čtenáře strach a zděšení popisem nevysvětlitelných představ a obrazů – to vše v kontrastu běžného života. Stejně tak i romaneto působí na čtenářovu fantazii, na níž je kladen mimořádný důraz.

Romaneto výrazně ovlivnila tvorba E. A. Poea, jehož povídky jsou populární v šedesátých letech 19. století. Poeova díla se odchylojí od dosavadního líčení nadpřirozena tím, že v závěru příběhu postrádají jeho vysvětlení. „Jsou to sice výtvořené té nejbujnější, horečné vznícené fantazie, jímž nic z jejich síly neubírá nějaké dodatečné vysvětlování zrakových nebo sluchových omylů, přitom však zřídka kdy opouští půdu logicky odůvodněné skutečnosti, nevybočující z mezí daných lidskému chápání rozumem a vnímáním smyslových.“¹⁸ Poe vytváří hrůzu a strach pomocí táhlého popisu neodvratně se přibližující smrti.

Jedním z recenzentů E. A. Poea byl mj. i Ch. Baudelaire, jenž provedl podrobnou studii jeho děl, přičemž nejvíce si cenil jeho povídek, které dle něj působí jako protiváha románu. „Má proti románu velkého rozsahu tu nesmírnou výhodu, že její krátkost stupňuje intenzitu účinku. Povídka, kterou možno přečíst celou jedním dechem, zanechává v duchu daleko mocnější vzpomínku než roztržitá četba, mnohokrát přerušovaná trampotami všedních záležitostí...“¹⁹ Stejného principu využívá i romaneto, jež bývá spíše kratšího rozsahu, aby se čtenář mohl plně soustředit na dílo a byl schopen jej přečíst za krátkou dobu.

Tvorbou E. A. Poea se též zabýval Jakub Arbes. Svou studii básně *Havran* publikoval v českém časopise *Květy*. Zdrojem velké inspirace mu bylo Poeovo pojednání o tvorbě tohoto slavného díla. Z tohoto teoretického pojednání Arbes vyvodil stavební prvky romaneta. Mezi hlavní zásady žánru řadíme logickou konstrukci díla, a to především stavbu syžetu, který ústí v konečnou pointu. U českého spisovatele tvořila podstatu jedinečná (originální) myšlenka, která je současně ústředním motivem.²⁰ Arbesa americký spisovatel uchvátil svým

¹⁷ VLAŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. Praha: Československý spisovatel, 1977. str. 121.

¹⁸ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes – Život a dílo*. Mor. Ostrava – Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 128.

¹⁹ BAUDELAIRE, CH. *E. A. Poe, jeho život a dílo*. Nové poznámky o E. A. Poeovi; cit. Dle BAUDELAIRE, CH. *Úvahy o některých současnících*. Praha, 1968. str. 254n.

²⁰ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes - Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 345.

přístupem k fantazii, k níž přistupoval s typickou vášnivostí a neohrožeností. Jasná logika napomáhá postupnému a konečnému rozuzlení za přispění vědy, kdy je vše včleněno do krátkého motivu a bývá různě obměňován.²¹ „Arbes vyzdvihuje Poeovu schopnost dovést čtenáře k přemýšlení přesahujícímu čas četby: „V pustých, divokých snech, jež líčil krví svého srdce, jest však tolik hlubokých a smělých myšlenek, že nelze přečísti jich a ponořiti se v ně, aby čtenář necítil a nepřemýšlel dále.“²² Všechny tyto prvky uchvacovaly velkou masu čtenářů, včetně českého spisovatele.

Poea považujeme za předchůdce Arbesova romaneta i proto, že píše prózu středního rozsahu obsahující logické rozuzlení děje za pomoci vědy. Romaneto by mělo u čtenáře stejně, jako tvorba Poea, vzbuzovat otázky a vést k samostatnému přemýšlení, aby čtenář po přečtení příběh ihned nezapomněl, ale pozastavil se nad ním a zanechal v něm hlubší dojem.

Hlavní rozdíl mezi poeovskou povídkou a romanetem nacházíme v tom, že romaneto má zčásti schopnost sociální román nahradit. „Romaneto se rozvíjelo z přehodnocování techniky a funkcí sociálního románu, nikoli jako jejich popření... tyto okolnosti se promítly do tematické a myšlenkové aktualizace romaneta a do šíře i celistvosti životních vztahů, jež se do arbesovského útvaru promítají a k nimž odkazuje.“²³

Detektivní žánr řadíme k vlivným zdrojům romaneta. Detektivka vznikla při uplatnění principů tajemství v kriminalistické historii. Jako příklad uvádíme dílo *Vraždy v ulici Morgue*, již považujeme za první detektivní prózu. „...charakteristická je schematicnost dějů a příběhů a ustálené, šablonovité mravní normy založené na principu vítězství dobra nad zlem a spravedlivého potrestání zla. Na počátku detektivky se obvykle stane zločin – konflikt, od něhož se odvíjí příběh plný napětí a tajemství. Jejich řešení bývá co nejméně pravděpodobné.“²⁴ Romaneto obsahuje ve svém ději též určitou záhadu nebo spíše tajemství, které je v samotném závěru objasněno. Obvykle je středem knihy vypravěč, jenž aktuálně prožívá situace, nebo jsou mu zprostředkovány důležité informace a on dospěje k racionálnímu vysvětlení dané záhady. „Postavení této české modifikace „novely s tajemstvím“ od jiné modifikace, detektivky. Od té se romaneto liší výběrem nezjevených, utajených souvislostí, způsoby jejich zjišťování (v detektivce jde o zjevná porušení právní

²¹ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 88.

²² JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 87.

²³ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 90.

²⁴ PAVERA, L., VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. str. 76.

normy, v romanetu pak spíš o narušování lidských vztahů vystavené měřítkům hodnocení morálního), a hlavně pak otevřeným koncem, nedořešenosti záhad navozených v textu.“²⁵

V romanetu jsou dle našeho názoru patrné i prvky vědecko-fantastické literatury, kterou psal Jules Verne. „Vliv science fiction se projevuje silnou rolí technických prostředků a pomůcek, vědeckých poznatků; dominuje víra v rozum a vědecké poznání.“²⁶ O inspiraci v žánru science-fiction se zmiňuje i Ondřej Neff ve své knize *Všechno je jinak* věnované žánru science-fiction. „Zvláštní odnož „fantastiky zdravého rozumu“ tvoří příběhy, v nichž je fantastika demaskována podobným způsobem, jakým kdysi Arbes ve svých romanetech odhaloval přirozenou podstatu zdánlivě zázračných úkazů.“²⁷ V romanetu se tak často využívají prvky vědy, aby se mohlo logicky dospět k reálnému objasnění nadpřirozených úkazů. Například použití stroje času v díle *Newtonův mozek*, kde vypravěč a jeho přítel cestují časem, aby studovali historii války a lidské agrese. V závěru samotné knihy je tato skutečnost vysvětlena tím, že se vypravěč probouzí po těžké nemoci ze snu. Jako další příklad využití vědy v romanetu můžeme uvést zakonzervování těla dítěte, které nepodléhá rozkladu. Je možné najít ještě mnoho užití podobných motivů v dílech označovaných jako romaneto.

Neméně důležitý vliv na žánr romaneto měl i sociální román, v němž vystupují chudí lidé na okraji společnosti. Podobně je tomu i v romanetu, ve kterém jsou většinou hlavní postavy sociálně slabší jedinci nebo lidé vyčlenění ze společnosti. Bývají to zejména studenti, žurnalisté nebo dělníci.

Dodáváme, že tyto specifické žánry spojuje záhada a tajemno a je patrné, že se jimi inspirovali mnozí čeští autoři, nejvíce Jakub Arbes, jenž se snažil své dílo posunout a odlišit kompozičně. Romaneto není pouhá novela obsahující tajemství, nýbrž je v ní čtenáři předložena záhada, jež se posléze objasní. „Základem syžetu je dobrodružství odhalování záhady v procesu racionálního poznání – hrdina nebo vypravěč příběhu řeší záhadu jako logický problém, ale umělecká stylizace ponechává čtenáři dostatečný prostor pro hru představ a emocí.“²⁸ Text proto vyvolává ve čtenáři otázky, které vyvstávají z aktivního přístupu člověka k životu.

²⁵ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 101.

²⁶ MOCNÁ, D., PETERKA, J. *Encyklopedie literárních žánrů*. Praha: Paseka, 2004. str. 590.

²⁷ NEFF, O. *Všechno je jinak*. Praha: Albatros, 1986. str. 241.

²⁸ LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem (Výkladový slovník základních pojmů literární teorie)*. Jinočany: H à H, 2002. str. 285.

2 Romaneto v Čechách

2.1 Čeští předchůdci romaneta

Za žánrového předchůdce romaneta u nás je považována novela s tajemstvím. V českých zemích si získávala své představitele velmi pomalu a nesnadno. Její autor měl být schopen na ploše středního rozsahu vytvořit záhadu, objasnit ji a nečekaně ukončit. Od čtenáře se očekávalo, že čtení této novely přijme jako výzvu a bude si během čtení tvořit vlastní závěry a hypotézy. Tento postup nebyl na začátku 19. století v české próze běžný.²⁹

Evropa po Velké francouzské revoluci byla naplněna optimismem a nadějí na osvobození od feudalismu. Probudili se myšlenky rovnosti a svobody. Nové společenské vztahy však byly spíše spojeny s materiální honbou za majetkem. Tato skutečnost způsobila u lidí velké rozčarování a své zklamání kompenzovali útekem do fantazijního světa a idealizované minulosti.

Autory (předchůdce) píšící novely s tajemstvím řadíme do romantismu. Pro tyto literáty byl typický únik z reality všedního dne do světa fantazie a snů. Pro jejich tvorbu jsou stěžejními prvky hrůza a tajemno. Nacházíme zde patrný rozpor mezi vnitřním světem hrdiny a okolním světem. Velmi často je děj zasazen do idealizované minulosti, například do doby středověku. Tato doba oplývá prvky tajemna v podobě hradů, záhadných a nevysvětlitelných událostí. Romantická díla jsou prostoupena smutkem, melancholií a pocitem osamění. Hrdinou je většinou osamocенý člověk, jenž je izolován od okolního světa. Autoři kladou velký důraz na city a fantazii.

Výše zmíněné prvky se promítly i do žánru novely s tajemstvím. V této době je pro hrdiny děl Karla Sabiny, Josefa Kajetána Tyla nebo Josefa Jiřího Kolára typický únik od přítomnosti a skutečného světa do svého nitra a světa fantazie. Konflikt těchto dvou světů vyústí ve vzpouru vůči reálnému světu, jež nemá naději na úspěch. Tento střet většinou poukazuje na rozpor mezi snem a historicky danou skutečností.

Josefa Kajetána Tyla pokládáme za jednoho z autorů novely s tajemstvím – zejména jeho dílo *Poslední Čech*. Využití novely s tajemstvím vytýkal Tylovi Havlíček, jehož kritika se opírala o argument, že se jedná o literaturu vzdalující se od života. Havlíček také odsuzoval vlastenectví, jež považoval v té době za povrchní. Podle něj bylo pouze na papíře, postrádal konkrétní činy a v době kdy národ opomíjel vzdělanost. Záhadu v novele *Poslední Čech* nacházíme v nejasném původu schovanky hraběte Velenského.

²⁹ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 654.

Vše nasvědčovalo tomu, že se nový žánrový typ novely s tajemstvím v české tvorbě neujme, avšak tento fakt popřel Karel Sabina a jeho díla *Hrobník* a *Blouznění*. Novelu *Hrobník* je možné zařadit do frenetické literatury. „Text představuje pokus o implantaci „zuřivého“ romantismu v Čechách. Patrná je i návaznost Sabinova textu mimo jiné na gotický román. Mezi anglickým gotickým románem a frenetickou literaturou existuje přímé souvislosti (podobná schémata v zápletkách, podobné motivy)...“³⁰ Můžeme vysledovat určitou podobnost novely *Hrobník* a románu *Cikáni* od K. H. Máchy. Obě knihy mají obdobnou zápletku, prostor děje, díla též obsahují motivy msty, viny a trestu. Například v novele *Hrobník* vystupuje hlavní postava hrobníka, který se dopustí vraždy, protože se chce pomstít za svedení své ženy hrabětem Věnceslavem. Dílo je prostoupeno záhadami v podobě hrobníkovy minulosti či smrti samotného hraběte Věnceslava. Temné zákoutí jako hřbitov či krypta dokreslují hrůznou atmosféru.

*„Odbila první hodina s půlnoci – hrobník ještě kopal. Tu mdlá záře z okna chrámu klášterního se mihala hřbitovem, an jeptišky k hůře se scházely, a hlasy pějících i modlících se zavívaly krajem jako šepot duchů nočních. Vilím neviděn více a více hrobníkovi se blíživ pozoroval, pokud září rozeznati bylo lze, co se děje. Hluboko byl již hrob vykopán; motyka se dotýkala rakve, kterážto po každé ráně dutě zazněla, až prkna praskati počala.“*³¹

Nechyběly ani rekvizity nahánějící strach a odpor. Děsivý poklad, který nashromáždil hrobník od mrtvých pro svou dceru, nebo lebka jeho ženy vystavena na policiče nad dívčinou postelí.

*„Hled,“ pravil k ní - , tato holá lebka bývala krásnou hlavou. V těchto prázdných děrách třpytivaly se dvě oči co jasné hvězdy, a kteréhokoliv srdce kdy dosáhly, ranily je pokaždé bleskem svým. Tento neúhledný otvor býval někdy ústy, v jejichžto políbení i mně blaho nebes i země splývávalo. V této lebce obývala duše, čistá jako myšlenka Boží, a mluva její dojala každého kouzelnou mocí, kdokoli hovoru jejího účasten byl. Ejhle! – Čarokrásná hlava ona ve hnusnou proměnila lebku, an zatím tělo nadzemské krásy v hrobě uhnulo.“*³²

³⁰ HRBATA, Z. *Romantismus a Čechy*. Jinočany: H a H, 1999. str. 64.

³¹ SABINA, K. *Hrobník*. Praha: Jindř. Bačkovský, 1922. str. 39.

³² SABINA, K. *Hrobník*. Praha: Jindř. Bačkovský, 1922. str. 19.

Na počátku šedesátých let při vzestupu české kultury Josef Jiří Kolár a Karolína Světlá využívají novelu s tajemstvím. J. J. Kolár uplatňoval ve své tvorbě prvky fantastiky, tajemství a grotesknosti. Mezi jeho inspirační vzory patřily E. T. Hoffmann a G. G. Byron. Děj Kolárových románů je umístěn do období 16. a 17. století. Tvorbu tohoto autora řadíme k dobrodružné nebo spíše fantastické literatuře. Na Kolára a linii fantastické literatury navazují Jakub Arbes, Jiří Karásek ze Lvovic a Julius Zeyer. Právě o knize *Pekla zplozenci*, byl Karásek přesvědčen, že se jedná o jedinečné dílo. „Vydání Kolárova románu se tehdy ujal Jiří Karásek ze Lvovic, pro něhož to bylo „krásné, živé, průbojné, odvážné umělecké dílo“. A navíc legitimující – v doslovu se mluví o „vývojové čáře“, jež má vést od *Pekla zplozenců* přes *Arbesova romaneta* až ke *Karáskovým Románům tří mágů* a *Manfredu Macmillenovi*. Jako důkaz ale Karásek předložil své vlastní přepracování románu, a nikoliv autentický Kolárovův text. Ten mu sám o sobě připadal příliš přepjatý – a nedotažený.“³³

Román *Pekla zplozenci* se odehrává v rudolfinské době. Praha v těchto letech byla plná magie a tajemství. Kouzla a záhady jsou nakonec v knize racionálně vysvětleny. „Obecně lze říci, že fantastická literatura využívá pohádkové a citové prvky postavené proti racionalismu, soustřeďuje se na magii a mystiku. Všechny tyto prvky jsou v *Pekla zplozencích* zřetelné. Fantastickou motiviku zde poskytuje alchymie.“³⁴ Hlavním námětem knihy jsou experimenty a magické rituály vedoucí ke vzniku nesmrtelné bytosti. Tyto nadpřirozené úkazy jsou v podstatě jenom variální triky a divadelní mechanika.

„Sotva byl Vilém kolečko klíčem několikrát otočil, počala Sempiterna v dutých útrobach podivně chraptět, kňučeti a rachotit, vstala ze země, počala rozvírati náruč, prsa se jí dmula jako dýcháním, oči se jí točily a jiskřily, a po malém okamžení štěhotala líbezným hlasem: „Viléme!“ – A Vilém přiskočil, vrhnul se jí na dmoucí prsa, a ona jej sevřela v náručí, a neustále jej líbala a objímala potud, až umlklo v jejich dutinách rachocení koleček, až zas vyletěla z ní duše hodinářská, a nato vypustila Viléma z náručí, pohyblivost očí se zastavila a bez života klesla opět k zemi.“³⁵

Myslíme si, že novela s tajemstvím má s romanetem společné znaky tajemství, děs a temná místa. Záhada rozprostírající se na ploše středního rozsahu je nakonec rozřešena. Objevují se zde i hrůzné rekvizity, jež pomáhají navozovat strašidelnou atmosféru.

³³ TYPLT, J. F. In Kolár, J. J. *Pekla zplozenci (fantastický román)*. Praha: Herrmann a synové, 2002. str. 184.

³⁴ NEČASOVÁ, M. *Pojetí prostoru ve vybraných dílech Josefa Jiřího Kolára a Jakuba Arbese*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013. str. 19.

³⁵ KOLÁR, J. J. *Pekla zplozenci (fantastický román)*. Praha: Herrmann a synové, 2002. str. 145-146.

*„fantastický příběh nepředkládá neuvěřitelné události v nahodilém sledu, nýbrž směřuje k promyšleně sestavenému narativnímu schematu, jehož úkolem je uspořádat rozmístění jednotlivých relevantních motivů v syžetu tak, aby se v něm fantastické jevilo nejenom jako přijatelné, nýbrž dokonce jako pravděpodobné“.*³⁶

2. 2 Jakub Arbes

V období romantismu se většina autorů (Karel Sabina, Josef Jiří Kolář) snažila vymanit z reálného života, jejich tvorba byla prostoupena fantazií, představami a sny. Oproti romantismu jsou literáti hlásící se k realismu stále více ovlivňováni přírodními vědami. Jejich díla se již neváží k minulosti, ale jeho prioritou je zachytit realitu všedního dne a společnost bez příkras. Hlavními hrdiny se tak nestávají jen výjimeční jedinci, ale prostor je dán též obyčejným lidem. Také upouští od snových zážitků a spíše se zabývá každodenní skutečností. Autoři začali upřednostňovat i dosud opomíjené téma sociálních problémů společnosti.

Přestože i v díle Jakuba Arbesa bezesporu nalezneme nespočet prvků odkazujících na epochu romantismu (tajemno a záhada), jeho romaneta obsahují taktéž znaky realismu. Zejména jsou to místa, ve kterých se snaží zachytit soudobou společnost, život nižších vrstev, nebojí se naplno demonstrovat sociální problémy obyčejných lidí. Autor podává čtenáři mnohem otevřenější a kritičtější pohled na společnost.

Jakub Arbes byl český spisovatel a žurnalista, jemuž se podařilo obohatit literaturu o prozaický žánr romaneto. Narodil se v rodině ševce na pražském Smíchově 12. června roku 1840. Arbes pocházel ze sociálně slabší rodiny, což výrazně ovlivňovalo jeho pozdější tvorbu a výběr hrdinů. Postavy jeho děl se většinou potýkali s těžkými sociálními podmínkami a nepochopením ze strany společnosti.

Arbes se věnoval literární tvorbě již v mládí, jeho naivní literární náčrtky vznikaly na jinošských cestách a sám autor je označoval podtitulem „obrázky ze života“. Od útlého věku pak nachází zálibu v oboru přírodních věd. Zájmy tohoto druhu jej přivedly ke studiu techniky, které mu napomohly mj. při hledání nových motivů ze světa moderní civilizace. Dokázal propojit uměleckou obraznost s důslednou logikou.³⁷

Po přerušení studia techniky, začíná Arbes svou dráhu novináře. Žurnalistická obratnost a vynalézavost mladíkovi zanedlouho napomohla k místu redaktora. Svou novinářskou činnost zahájil jako soudničkář, poté dostal místo v Kutné Hoře ve Vesně

³⁶ ŠRÁMEK, J. *Morfologie fantastické povídky*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993. str. 46.

³⁷ POLÁK, K. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1954. str. 303.

kutnohorské, ale za krátký čas se vrací opět do Prahy, kde se stává odpovědným redaktorem Národních listů. Národní listy patřily v této době k hlavnímu opozičnímu deníku a Jakub Arbes byl plně odpovědný za jejich obsah. Na základě této skutečnosti byl Arbes několikrát souzen a roku 1873 uznán vinným. Svůj třináctiměsíční trest si odpykával v České Lípě. Po návratu z vězení dochází ke zhoršení situace v Národních listech a Arbes je z tohoto deníku propuštěn. Po této zkušenosti se rozhodl, že se stane svobodným literátem, čehož se držel až do své smrti.

Od poloviny 70. let se autor převážně věnoval beletrii, polobeletrii a polonaučné esejistice. Námětem jeho děl se stávají témata ze současného pražského života, a Arbes tak může konečně naplno využít nabyté životní zkušenosti a svůj novinářský talent. Jako žurnalista se dovedl zaměřit na neobyčejná fakta, jež čtenáře uchvacovala svou neobvyklostí a zároveň se vztahovala k běžnému životu.

Postupně přechází k romantice všedního dne, která přibližuje realitu městského obvodu. „*Jako vypravěč dozrává Arbes v 70. letech. Bizarní a hrůzostrašnou fabulací svých prací, zálibou pro výstřední povahy, neobyčejné situace a příšerné scenérie jest Arbes romantikem.*“³⁸ Jakub Arbes se ve své tvorbě postupně přetváří z romantika na realistu a myslíme si, že se v jeho prózách se tyto dva vlivy nadále mísí. Realistické prvky převládají již v povídce *Moderní heliota*, v níž je možno zaznamenat první náznak motivu vyskytující se v pozdějším romanetu *Kandidáti existence*. Podobnost motivů v těchto dvou dílech nacházíme v analogii se samotným autorem, kdy se mladý vzdělaný muž potýká s existenčními problémy a těžko hledá zaměstnání. Současně jej stihne rozkol se svým známým.

2. 2. 1 Počátky romaneta

Neutuchající zdokonalování tvorby směřovalo u Arbesa postupně až k vytvoření nového žánru romaneta.³⁹ Časově lze vývoj romaneta rozložit přibližně mezi léta 1865 – 1873. Rozmach tohoto žánru probíhá následně až do konce desetiletí. Je patrné, že v dalších pracích již k žádnému dalšímu pokroku nedochází, jsou bez inovace a nesou ve stejném duchu jako předchozí díla.

V Čechách byla v této době jen malá tradice prozaického románu či veršované epiky. Teprve se budovala platforma pro původní soudobý český román, který měl zachycovat obraz života. Můžeme říci, že zde vznikla na trhu literatury, o níž autoři věděli a snažili se ji vyplnit.

³⁸ NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury*. Olomouc: R. Promberger, 1947. str. 290.

³⁹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava-Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 143-157.

Využívali k tomu velmi oblíbených prvků vyskytujících se v dobrodružných a krvavých románech.⁴⁰

„Vedle subjektivních předpokladů autorových působily ovšem při vzniku této originální formy i okolnosti vnější, především potřeba vytvořit hodnotnou a přitom poutavou četbu pro široké čtenářské vrstvy, která by působila v duchu pokrokového světového názoru opírajícího se o dobový rozvoj přírodních věd a techniky, a byla zároveň s to nahradit lidovému čtenáři brakovou literaturu kolportážní. Na rozdíl od ní byl v Arbesových dílech dobrodružný prvek právě prostředkem k zaujetí čtenáře pro živé otázky.“⁴¹

V prvních jeho dílech již můžeme nacházet určité znaky romaneta, jako je záhada, tajemno, jenž se logicky objasní, nebo děj odehrávající se v Praze. Takovéto znaky se začínají vyskytovat v dílech Jakuba Arbesa již kolem roku 1865, kdy vznikají jeho první dvě knihy blízké se žánru romanetu (*Ďábel na skřipci*, *Elegie o černých očích*). S odstupem času byla jedna z těchto prací zahrnuta mezi romaneta a označena jako první. Byl to *Ďábel na skřipci*.

Dílo *Ďábel na skřipci* obsahuje typické prvky pro žánr romaneto. Tato práce uchvátila dokonce i Jana Neruda, Arbesova přítele a redaktora Květů, který již při svém prvním setkání s touto knihou poznal, že se jedná o něco neobvyklého a novátorského. Na díle oceňoval především to, že bylo ucelené a napsané bez nadměrných výkyvů logiky. V tomto romanetu již nacházíme autobiografické rysy, především v úvodu a následné pointě. Do knihy pronikl spor autorovi budoucí ženy s jejím otcem, který nechtěl, aby se jeho dcera provdala za nezaopatřeného mladíka. Sám Arbes měl pochyby o tom, jestli se má vzdát svých plánů svobodného a nezávislého člověka, jenž nemusí brát ohled na nikoho jiného. *Ďábel na skřipci* obsahuje odsouzení otce, kterému je vyčítáno, že zanevřel na své dítě.

Děj romaneta vypovídá o sázce doktora a jeho přítele. Doktor se vsadí s přítelem o to, že se mu nepodaří ukázat skutečného ďábla. Doktor je zaveden do bytu, kde se jej mladík snaží přesvědčit různými triky o své nadpřirozenosti. Ke konci se změní v jeho syna, ve kterých mu vyčítá, že opustil mladou ženu i s dítětem. Po odhalení skutečné totožnosti mladíka doktor vykřikne „Ďáble“.

„Ďáble!“ vykřikl znenadání doktor zoufalým hlasem a vyskočil tak divoce, že porazil stůl a stoličky, na které jsem seděl.“⁴²

⁴⁰ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 88.

⁴¹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava-Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 143.

⁴² ARBES, J. *Svatý Xaverius a jiné romaneta*. Praha: Odeon, 1969. str. 39.

Motiv romaneta *Ďábel na skřipci* můžeme přiřadit spíše k sociálnímu románu, v němž se chce syn pomstít otcí za svou zneuctěnou matku, kterou zanechal i se synem trdnému osudu.

Romaneto *Ďábel na skřipci* je paralelou k satirické novele E. A. Poea *Rozhovor s mumii*. Stejně jako v Arbesově romanetu dochází k promluvě s nadpřirozenou bytostí. Český spisovatel ve svém díle vysvětluje všechny záhady. Poe však o nadpřirozenu pojednává jako

o součásti reálného světa a veškeré záhady ponechává nevysvětlené. Tento rozdíl je nejvíce patrný v následující ukázce z romaneta *Ďábel na skřipci*, kde autor postupně čtenáři objasňuje záhadné události.

„Že jsem ti nalil vína do sklenky neprůhledné, nebylo již z pouhého rozmaru. Nalezalot se na dně sklenky asi pět gramů santonia z Artemisia judaica L.

Kdyby tě nebyla stihla nepříjemná nehoda omdlení, byl bys mohl dále sledovati dosud nevysvětlený účinek santonia na oční nervy, neboť předměty, které se ti jevily zdánlivě jako ve vzduchu zelenavém, růžovém a purpurovém, byly by znenáhla na se vzaly klamnou barvitost oranžovou, kteráž by byla posléze povlovně přešla v barvu úplně žlutou.“⁴³

Druhá kniha nese název *Elegie o černých očích*. Vzhledem k tomu, že leží na pomezí fantastiky a realismu, je i hůře zařaditelná. Dílo obsahuje hlavní motiv černých očí a také nalezení své cesty, postrádá však dějovou fabuli. V tomto díle se vyskytují dva přátelé, z nichž jeden čte druhému o krásných černých očích. Ten druhý je očima uchvácen a až na konci čtení vypravěč dodává, že byly popisovány oči psa. Za nějaký čas přichází do galerie, kde ho zaujal jeden obraz, ale především oči psa. Zjišťuje, že autorem obrazu je právě jeho starý přítel. Rozhodne se jej navštívit. Při této příležitosti nalézá podobně krásné oči, jaké má i přítelova manželka. Sám se rozpomene, o jaké oči přišel on a je odsouzen k životu v hořkosti.

Přestože se v Arbesových romanetech postupně setkáváme s komplikací kompozice, tak v těchto dvou pracích ještě užívá starší vyprávěcí techniky a děj je uspořádán chronologicky, i když už i zde dochází ke zpětnému objasňování záhad.⁴⁴

⁴³ ARBES, J. *Svatý Xaverius a jiná romaneta*. Praha: Odeon, 1969. str. 44.

⁴⁴ DOKOUPIL, B. *Vliv E. A. Poea na tvorbu Jakuba Arbesa*. Brno: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, 1976. str. 34.

Jakubu Arbesovi se konečně podařilo ucelit svoje neobvyklé nápady – tajemství s vědeckým vysvětlením a neotřelá témata – v jeden neroztříštěný celek. „*Fantastika, není hlavním smyslem Arbesova romaneta, jakkoliv jí Arbes v mládí živil svou obraznost, jakkoliv se učil od pozdního amerického romantika Edgara Allana Poea i od realističtějších románových utopií Julia Vernea. Ode všech se liší Arbes od počátku důsledným směřováním k poznání obyčejné a proto nejvíce naléhavé životní skutečnosti společenské, uměleckým realismem zprvu snad bezděčným. Domnělá fantastika děje je toliko formální slupkou pro získání čtenářova počátečního zájmu, jež Arbes nicméně hned na počátku vede k pochopení pravého smyslu děje i postav.*“⁴⁵

Ústřední motiv Arbesových romanet představuje obsahovou a formální kostru díla. Je stálým východiskem a nikdy není vkládán dodatečně do fabule romanet. Základ ústředního motivu se formuje již v podvědomém zpracování děl. Od tohoto základního motivu se odvíjejí další základní složky příběhu. Motivy ho doprovázejí v různých obměnách a nemůžeme říci, že by se opakovali, ale vždy jsou použity v jiném světle a mají nádech novosti. V romanetu bývá velmi zdařile zvolen hlavní motiv, přičemž pozorujeme podobnou techniku stavby objevující se např. v pohádkách *Tisíce a jedné noci*. Takto zvolená stavba spočívá ve výběru podružné a nevysvětlitelné záhady, jež se vysvětluje v následujícím ději epizody. Do příběhu vstupuje i osoba mladého začínajícího spisovatele, v němž rozpoznáváme Arbesa, již schopného zaujmout hádankovitým vyprávěním čtenáře.⁴⁶

2. 2. 2 Vrcholná romaneta

Roku 1872 Neruda začal vydávat časopis Lumír a poprosil Arbesa o příspěvek. Ten souhlasil a dodal *Svatého Xaveria*. Neruda následně nový typický žánr pro Jakuba Arbesa pojmenoval – získal netradiční označení romaneto. Mezi ostatní návrhy možných podtitulů díla patří: epizoda o románu, malý román nebo románěk, jež působil dojmem zlehčení. Podtitul filozofická historka by zase nebyl pro čtenáře příliš atraktivní, byl též nevhodný z hlediska podoby textu. Nerudovi připadalo, že cizokrajně znějící slovo lépe vystihuje nový žánr a zvyšuje jeho atraktivitu. Literární novotvar u nezavedeného spisovatele vyhovoval i jako reklama samotného časopisu.⁴⁷ Můžeme říci, že romaneto s fantastickým námětem určilo směr Lumíru.

⁴⁵ POLÁK, K. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1954. str. 306.

⁴⁶ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 637.

⁴⁷ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 625-657.

Svatý Xaverius pokračuje v započatém trendu předchozích dvou děl. Podobnost tkví v originálním fantastickém tématu. Autorova díla hojně ovlivňoval náboženský kult. Už od dětství působila na malého chlapce křesťanská věrouka. V díle *Svatý Xaverius* nalézáme spojitost s náboženským kultem v obraze Svatého Xaveria, v němž má být ukryt tajný plán k pokladu. Dílo pojednává o setkání dvou mladíků, kteří se snaží rozluštit matematicky geometrickou mapu k nalezení pokladu v obraze Svatého Xaveria.

V díle je patrný i generační kontrast mezi silně nábožensky založenou matkou mladého hrdiny, a jejím synem, přiklánějícím se k racionálnímu myšlení. Zlom v logice přichází po nalezení údajného pokladu, protože protagonista uvěří klamu díky úžasným a nepravděpodobným náhodám – nalezení pokladu, z něhož se nakonec vyklubala obyčejná sbírka nerostů nebo samovznícení trávy, kdy tento rozhodující okamžik představuje tzv. šokující scénu.

„Rozsvěcuju tedy sirku; hlavička však odlítnuvši padla do suché trávy a skoro v mžiku tráva se vzňala, čímž rokle osvětlena rudým plamenem.

První můj pohled padl na přítele. Stál jako strnulý u vykopané jámy, v jedné ruce krabičku a v druhé lesknoucí se žlutý kov. Zrak měl upřený do prázdna a chvěl se po celém těle jako osika.

Však co to? Klame mne zrak?

Rudá záře, v které byla rokle od hořící trávy vzplanula, počíná blednouti a mění se v záři příšerně bledě žlutou.“⁴⁸

Romaneto *Svatý Xaverius* obsahuje figurální dvojici v podobě vypravěče a jeho přítele. Od této ústřední dvojice se odvíjí všechen děj. Vypravěč v romanetech má do značné míry Arbesovy autobiografické prvky. V tomto romanetu se autor často ztotožnil s postavou vypravěče a využil svých zkušeností z pobytu ve vězení, z profese novináře, zájmu o výtvarné umění nebo muže pocházejícího z chudých poměrů. Vypravěč subjektivně vypráví v první osobě o tom, co pozoruje a zná. Děj *Svatého Xaveria*, jež takto sleduje, působí jako by byl prožitý. Subjektivita může spočívat i v tom, že je připraven o vševědoucnost, která je kompenzována pronikavým a hlubokým viděním. Vypravěč v díle sice většinou působí jako pasivní pozorovatel, ale někdy na něj bývá přenesena část aktivity. Můžeme říci, že všechny ostatní postavy *Svatého Xaveria* jsou vypravěči podřízeny, protože díky

⁴⁸ ARBES, J. *Svatý Xaverius a jiná romaneta*. Praha: Odeon, 1969. str. 137.

jeho účasti vystávají epizody z jejich života následnými spojitostmi útržku. Druhá postava má exotické jméno (Xaverius), které vyjadřuje určitou symboliku. Postavu Xaveria provází záhadná minulost. Těchto bariér se snaží za pomoci vypravěče oprostít, avšak po určité době připouští, že běh světa nezmění. Tyto postavy jsou součástí dramatických událostí.⁴⁹

V romanetu *Svatý Xaverius* nalézáme ještě jednu figurální dvojici, a to dvojnickou, kdy si indický světec a vypravěčův přítel jsou velmi podobní nebo spíše identičtí. Dvojnictví je v díle objasněno na základě přítelovi osobní výpovědi. Vysvětluje ho tím, že se jeho matka v době, když jej čekala, často modlila před obrazem Svatého Xaveria. Dvojnictví zasahuje i do osudu, kdy přítel a světec umírají za podobných okolností, což ilustruje následující ukázka.

„Polo leže a polo sedě odpočíval přítel Xaverius na hrubé houni na nosítkách. Byl oblečen v trestní šat, jenž byl na prsou poněkud rozhalen.

Dolejší část těla byla přikryta starým pláštěm, zpod kterého vyčnívaly obnažené nohy.

Hlava přítelova byla poněkud nazad nachýlena; na smrt bledý, ba zsinalý obličej byl obrácen k modré obloze. Levá ruka přítelova spočívala na jeho prsou, pravice, v lokti ohnutá, visela k zemi.

Dlouho jsem stál nepohnutě, nemoha odvrátit zraků od trpícího muže; neboť v okamžicích těch se mi zdálo, že nevidím několik kroků před sebou přítele, s kterým jsem byl před časem tak důvěrně obcoval, nýbrž muže dle podoby sice známého, avšak vším ostatním úplně cizího, slovem, že vidím před sebou – umírajícího svatého Xaveria.“⁵⁰

O těchto dvou popisech (okolnostech) můžeme říci, že jsou paralelní a představují tzv. paralelní scénu. *„Paralelní scénu umírání umocnil Arbes také architektonicky, a to tím způsobem, že první její část vložil do druhé hlavy od začátku a druhou do druhé hlavy od konce. Je to ovšem relativní umocnění, neboť základní Arbesovou architektonickou jednotkou není kapitola, ale hlava, rozmanitě a nesterjně rozsáhlá hlava.“⁵¹*

Postavy objevující se v příběhu bývají často bezejmenné. Někdy hlavní postavě chybí dokonce vlastní jméno. V textu bývají označovány jako přítel, nebo dokonce společenským postavením. Nepřítomnost vlastních jmen u hlavních postav napomáhá hádankovitě

⁴⁹ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 645-646.

⁵⁰ ARBES, J. *Svatý Xaverius a jiná romaneta*. Praha: Odeon, 1969. str. 160.

⁵¹ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 9.

prezentaci hrdiny. Název romaneta *Svatý Xaverius* nás odkazuje na jednotlivé postavy v romanetu.⁵² Kdy vypravěčův přítel má stejné jméno jako světec na obraze.

Skoro celý děj romaneta se odehrává v Praze a přilehlém okolí. V sedmdesátých letech byla pro čtenáře volba městského prostředí jistým osvěžením. Literatura té doby se odehrávala převážně ve venkovském prostředí. Arbes si pro svá romaneta volil z velké části Prahu a její temná zákoutí a chrámy. Dílo *Svatý Xaverius* je proto označováno jako „pražské romaneto“. Ve velkém městě je člověk neznámý, anonymní a nachází se zde také plno protikladů, např. třídních – nuzné příbytky, proti tomu figurující krásné honosné paláce. Čtenáři nového žánru též obdivovali magičnost a sugestivnost prostoru.

Závěr romaneta se odehrává ve vídeňském vězení. V závěru romaneta autor často využívá přemístění do jiného prostředí, než je Praha. Arbes je přesvědčen, že pražské dějiště je pro závěrečné rozuzlení příliš všední a nevyhovující. *„Vídeňské reálie se podílejí nejen na finále romaneta, ale také na jeho zarámování. Tvoří je vypravěčův vídeňský přítel, malíř a teoretik výtvarného umění, který na začátku příběhu přijede do Prahy, aby se v ní obeznámil s pracemi českých malířů, a na konci se s ním vypravěč setkává ve Vídni, kde vězněnému vypravěči prokáže neocenitelné služby. Zarámování tohoto druhu je zarámování figurální a vídeňský malíř v něm představuje tzv. rámuující postavu.“*⁵³

Pro *Svatého Xaveria* je typická desiluse v závěru. To představuje zejména moment nenalezení pokladu, což odpovídá romantice nábožensko-mystické – neobjevení skutečného pokladu by spíše odpovídalo romantice pohádkové. Autor obrazu Balco chtěl svým odkazem lid naučit logickému myšlení.

S dílem *Svatý Xaverius* bývá často spojována povídka E. A. Poea *Zlatý brouk*. Největší syžetovou schodu těchto dvou děl vidíme v nalezení údajného pokladu. U Poea je tento moment značně romantický a nepravděpodobný, ale u Arbese nalzáme racionálnější a reálnější charakter.⁵⁴ Arbesova novela s tajemstvím je zatížena zkušeností z české politické scény. Díky tomuto se český žánr rozrostl na střední rozsah, na rozdíl od Poea a jeho krátkých povídek. Českému spisovateli byly ve srovnání s Poem mnohokrát vytýkány jeho žurnalistické návyky a rozvleklost. *„Neustálé kolísání mezi publicistickým zájmem o přitažlivá fakta a uměleckou fantazii vytvářelo v jeho prózách napětí mezi popisnými a reflexivními pasážemi a mezi vzrušující napínavou fabulí, přitahující pozornost prostého čtenáře. Spojovacím článkem mezi těmito stavebními prvky je syžet, založený na postupném*

⁵² JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 647.

⁵³ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 12.

⁵⁴ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 202-207.

*odhalování nějaké záhady a jejím rozumovém vysvětlení.*⁵⁵ Romaneto do jisté míry suplovalo, dosud v Čechách nerozvinutý, společenský román.

Arbes se dílem *Svatý Xaverius* zapsal do povědomí čtenářů, mezi nimiž též získal četné obdivovatele. Dokonce si někteří nadšenci knihy *Svatého Xaveria* začali říkat „xaveristé“ a ve velkém navštěvovali chrám Svatého Štěpána, kde se odehrával děj romaneta.

Dobové recenze na romaneto *Svatého Xaveria* byly velmi bouřlivé. Hlavně po pěti letech, kdy byl časopis Lumír nařčen Osvětou z nečeskosti. Převážně první dvě romaneta (*Ďábel na skřipci*, *Svatý Xaverius*) byla ve středu zájmu. Objevovaly se velké rozdíly v názorech. Důvodem byl fakt, že se přispěvatelé novin a časopisů nedovedli shodnout v tom, co je možné považovat za krásné a české. Recenzent Osvěta Primus Sobotka po vydání *Svatého Xaveria* vyjadřoval svůj nesouhlas s tím, že se jedná o nový, v podstatě objevný žánr. „...jelikož na tom nezáleží, kterak někdo svůj plod pojmenuje, nehrubě záleží...“⁵⁶

Mezi kritiky tohoto díla však nalézáme i mnohé příznivce českého spisovatele. Patřil k nim Josef Thomayer přispívající do Lumíru, jenž se vyjádřil k obraně Arbese a jeho *Svatého Xaveria* následovně: „*Arbes pohybuje se výhradně v kruhu českého lidu, a kdo jemu nerozumí v tom, nikdy sám nepoznal jednu z nejhlubších stránek české povahy, Nelze popřít, že látky jeho jsou nezvyklé, bizarní, že mají mnohdy nátěr chmurného romantismu – však ti lidé, již v povídkách Arbesových jednají, jsou ryzími plody velkoměstského života pražského, a jsou při všem romantismu svém přece jenom osobami, po jichž údech rozloženy jsou svaly a kosti, jejichž žilami proudí krev skutečná! Kdo by to opětně – nepoznal, neviděl bídu mezi osobami vzdělanějšími, děsně v úzkých ulicích pražských živořícími.*“⁵⁷

Velkým zastáncem a obhájcem Jakuba Arbese byl jeho přítel Jan Neruda. Rok po všech bouřlivých recenzích na romaneto *Svatý Xaverius* Neruda otiskl v Humoristických listech portrét tvůrce romaneta. Oponoval všem, kteří Arbesovu dílu vytýkali málo poetičnosti a nadmíru realismu. Líbilo se mu, jak jsou jeho postavy plné a neoplývají pouze krásou, nýbrž je líčí se vším dobrým i špatným. „*Arbes je v drobné novelistické črtě i v rozvedeném románu vždy zcela svůj, nenapodobí nikdy a nemá ve svém žánru rovného sobě ani u nás, ani jinde.*“⁵⁸

Arbes dodal ještě pro první ročník Lumíru romaneto *Sivoooký démon*. Jeden ze stěžejních motivů objevující se v díle je úmrtí dítěte. Tato inspirace pochází i z různých vlivů na jeho život. K prvnímu setkání s podobným motivem dochází již v dětství, kdy spatřil

⁵⁵ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 145.

⁵⁶ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 651.

⁵⁷ THOMAYER, J. *Romaneta J. Arbese 1*. Praha: Lumír z 30. prosince, 1878. str. 575.

⁵⁸ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 653.

mrtvé dítě. Další hrůzný zážitek, spojený se smrtí dítěte, prožil v rodině svých zaměstnavatelů, kde ho překvapilo, jak byli rodiče neteční vůči ztrátě jejich dítěte – tuto skutečnost mohl porovnat, protože sám postupně pochoval tři děti. Smrt jeho dětí jej hluboce zasáhla, nejvíce pak úmrtí jeho jedenáctiletého syna Edgara. První dva synové zemřeli v útlém věku. Edgar byl umělecky nadaný a Arbes v něm viděl pokračovatele uměleckého talentu a rodu. „...zdrčení rodiče stáli na hřbitově malvazinském nad otevřeným hrobem tentokrát nikoli nemluvněte, jemuž smrt uzavřela životní dráhu dříve, než na ni vkročilo, nýbrž již hotového člověka, kterého viděli růsti a vyvíjeti se a jemuž věnovali tolik oddané lásky a péče.“⁵⁹ Vše napomohlo k uzrání motivu hrobů a otevřených rakví. Podobné prvky sledujeme i u dalších motivů, například v díle *Newtonův mozek*, kde povstává mrtvý důstojník z otevřené rakve. Motiv byl uložen v mysli spisovatele dlouhou dobu a postupně krystalizoval, nabýval myšlenkových forem asociace, přičemž spojuje v díle Jakuba Arbesa logiku s fantazií, z čehož vychází spisovatelova originalita tvorby.

Arbes do romaneta *Sivooký démon* zakomponoval konzervaci mrtvolky, k níž byla použita vývěrka, aby vyčerpala vzduch z rakvičky a tělíčko zůstalo neporušené. Celým romanetem prostupuje ústřední motiv v podobě skleněné rakve. Prvek zachování mrtvolky nebyl v literární tvorbě ojedinělý, užil ho i Poe v *Podlouhlé truhlici*. Stejně jako matka, která se nemůže rozloučit s mrtvým dítětem, tak i Poeův hrdina se nedokáže odpoutat od mrtvolky své ženy, což je patrné z následující ukázky.

„Jeho manželka byla opravdu – jak se o ní mluvilo – neobyčejně půvabná a kultivovaná žena. Ráno čtrnáctého června (v den, kdy jsem poprvé zašel na loď) dáma znenadání onemocněla a zemřela. Mladý manžel šlel žalem – nemohl však z naprosto nevyhnutelných důvodů odložit cestu do New Yorku. Bylo nezbytné dopravit mrtvé tělo milované ženy k její matce, avšak obecně rozšířený předsudek mu bránil provést to veřejně. Devět desetin cestujících by raději opustilo loď, než by se zúčastnilo plavby s mrtvolou na palubě. Kapitán Hardy vyřešil toto dilema tak, že nechal tělo nejprve částečně nabalzamovat, pak uložit s velkým množstvím soli do bedny přiměřených rozměrů a tu potom jako zboží přepravit na palubu.“⁶⁰

Příběh *Sivookého démona* vypráví mladý muž, jenž odjíždí na strýcův statek na Šumavě, aby se seznámil s jeho mladou ženou. Odjezd zapříčiní i to, že jeho přítel

⁵⁹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 200-201.

⁶⁰ POE, E. A. *Předčasný pohřeb*. Praha: Mladá fronta, 1970. str. 161.

je hledán tajnou policií. Statek se nachází uprostřed Šumavské přírody a v knize působí jako protiklad hlavního města. Při vycházkách po přírodě náhodou objeví vypravěč v jezírku rakvičku s konzervovaným děvčátkem.

Strýc vychovával malou dívku, ze které vyrostla jeho budoucí žena – Regina. Strýc se do ní zamiloval a požádal ji o ruku. Ona však odjela do Prahy, kde se seznámila s otcem jejího dítěte. Po smrti děvčátka se vrátila na Šumavu i s jejím tělíčkem. Nedokázala se s dcerou rozloučit. Příběh končí smrtí sivookého démona – tety. „*Regina je femme fatale všech mužů, se kterými přijde do bližšího kontaktu. Je nádherná a je si toho vědoma. Její krása není krásou nevinnosti, ale smyslnosti, a pro její šedé oči se muži zabíjejí.*“⁶¹

Dozvídáme se, že milencem tety byl přítel vypravěče, jehož policie hledala až na Šumavě. Po nějakém čase se vypravěč na statek vrací a nachází strýce zdrceného. Ten ho zavede do její hrobky, kde byla uložena ve skleněné rakvi se zachovanou podobou. Rakev je během této návštěvy rozbita a tělo se rozpadá v prach.

Myslíme se, že v romanetu *Sivooký démon* jsou jednotlivé prvky zajímavým a důsledným způsobem skloubeny, nejvíce pak kompoziční prvky. Jedním z těchto typických prvků je i osoba vypravěče. Obvykle je vypravěč literárně zaměřen a pracuje jako žurnalista nebo spisovatel. V tomto díle se však vypravěč *Sivookého démona* liší. Hrdina je bez literárního zaměření. Z děje však vyplývá, že je vzdělaný, jelikož si pro vlastní potřeby přeložil Mussetovu romanci. Ve většině Arbesových romanet vystupují vzdělanci, proto se v nich hojně objevují cizí slova, úvahy a narážky. Užité cizí slova nejsou v textu vysvětlena a působí jako ztemňující znak. Autor chtěl takto zvolenými úvahami a narážkami imponovat čtenářům. Bral si intelektualizaci prózy za úkol. Měla obohatit češtinu, ale hlavně kulturu.⁶²

U romanet bývá zpravidla vypravěč pasivní a aktivní děj se odvíjí díky jeho příteli, ale u *Sivookého démona* je tomu naopak. Vypravěč se stává aktivním tvůrcem děje a přítel je v pozadí pasivní. Arbesovo romaneto se odlišuje od dobrodružného románu výběrem hlavních ženských postav. U dobrodružného románu bývá hlavním hrdinou muž. Ženské postavy romaneta jsou více nesvobodné a spoutanější než muži.⁶³ I v romanetu *Sivooký démon* je jednou z hlavních postav žena Regina, podle jejichž sivých očí je romaneto pojmenováno.

⁶¹ MAJEROVÁ, E. *Ženské postavy ve vybraných romanetech Jakuba Arbesa*. Praha: Univerzita Karlova, 2011. str. 19.

⁶² JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 647.

⁶³ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 90-91.

Další významnou postavou romaneta *Sivooký démon* je strýc Robert. Jména Robert a Regína začínají totožnou hláskou. Tato podobnost u Arbesa většinou naznačuje vzájemnou spojitost, ale v tomto případě je to v podstatě náznak, do jisté míry falešný, protože soužití Regíny a strýce je velmi složité a především hrdinové nejsou manželi, jak se v průběhu romaneta uvádí.

„Značný podíl na syžetové osnově Arbesových romanet má vyprávění postav – velká část událostí se totiž neděje, ale hrdinové o nich vyprávějí. Arbesovi přispívají tato vyprávění k překlenutí rozsáhlých časových období a k objasnění minulosti stěžejních postav. Konkrétní realizace romanetového syžetu vyhlíží potom tak, že děj prózy se odehrává v poměrně nevelké časové rozloze; vše ostatní, co ji přečnává (tj. to, co se odehrálo kdysi dávno), hrdinové při nejdůležitějších příležitostech některé z ostatních postav vyprávějí.“⁶⁴ Tuto skutečnost splňuje právě Regína, když vypráví o otcově smrti, svém zmrzačení nebo odchodu do Prahy, kde se jí narodilo dítě. V romanetu dochází k určitému paradoxu, protože postavy ve všech případech vypráví své zážitky vypravěči.

V romanetu se objevují i variované události, což představuje zdvojení určitého dějového jevu v příběhu. Toto se vyskytuje ve scéně střelby Roberta na Regínu a protikladně v závěru, kdy Robert zastřelí Regínu.

*„Arbesův suverénní vypravěč ovládá celý příběh vyjma vstupní hlavy. První hlava *Sivookého démona* je v tomto případě anteponovanou kapitolu, neboť je dějově a časově předsunutá. Tato předsunutost je tak velká, že mezi anteponovanou hlavou a hlavami ostatními vznikl výrazný syžetový přerýv. Anteponovaná kapitola v *Sivookém démonovi* přináší určitou záhadu – místo mrtvého děvčátka byla pochovaná vosková figura; před čtenářem vyvstává otázka, proč se tak stalo.“⁶⁵*

Arbes též hojně využívá zdvojení místa, což považujeme obvykle za protiklad k městskému anonymnímu dějišti. Příkladem je právě *Sivooký démon*, v němž se děj odehrává v Praze a přesouvá se na venkov, konkrétně na Šumavu, kde se děj uzavírá. V romanetu je vyobrazena krása přírody, jako tomu bylo i v tradiční próze (romány, povídky). Romaneta však mají nádech tajemna. Většinou se na venkov ubírají postavy, když hledají útočiště. Probíhají tu tajné a osudové schůzky. Vypravěčovým prožitkem se prezentuje prostor, v němž sledujeme psychologickou charakteristiku pomocí kresby prostoru.

Pojmenování dějiště napomáhá čtenáři k vytvoření si vlastní evokace prostoru a spoluvytváření záhadné atmosféry. Můžeme mluvit i o autenticitě dějiště při pojmenování

⁶⁴ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 18-19.

⁶⁵ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 21.

míst. Spisovatel se hojně zaměřuje na místa svého dětství a dospívání, které strávil na Smíchově. Je známo, že Arbes často navštěvoval pražské lokály a noční zákoutí Prahy. Tyto zkušenosti mu sloužily jako materiál k jeho dílům.

V Arbesově romanetu je vysoká frekvence scén odehrávajících se v nočních hodinách. Tma a temné uličky dodávají próze napínavosti. Postavy jsou anonymní právě jako v romanetu *Sivooký démon*, v němž se postava pohybuje tmou nepozorována a nepoznána. Noční hodiny u postav rozechvívají vjemy a hrají si s jejich myslí a psychikou.

Arbes hledal do svého romaneta *Sivooký démon* inspiraci v románech hrůzy. Typickým příkladem motivu smečky černých psů doprovázející kočár nebo romantická noční honba na milence tety. Talent spisovatele postupně dozrával.⁶⁶

Karel Krejčí se o romanetu *Sivooký démon* vyjádřil poněkud negativně, kdy se ve své knize vyslovil následovně: „*Také stavba romaneta působí roztržitě, jednotlivé epizody jsou spolu jen volně mozaikově spojeny, není tu dostatečně výrazného jednotícího prvku dějového ani formálního.*“⁶⁷

V tomto, ale můžeme s Karlem Krejčím nesouhlasit, protože romaneto obsahuje výrazný jednotící dějový prvek v podobě vypravěče a jeho postupného poznávání nového prostředí a postav.⁶⁸

V romanetu *Sivooký démon* Sobotka oceňuje napětí mezi fantastikou a jejím logickým, nebo spíše realistickým, podáním. Ale odsuzoval erotiku, která vyzářovala z hlavní ženské postavy na osobu vypravěče. Dílu též vytýkal velkou frekvenci podivností – nahodilostí. V podobě přítele a otce dítěte v jedné osobě.

Mezi vrcholnou a stylisticky utříbenou tvorbu řadíme romaneto *Zázračná madona*. Toto romaneto spisovatel vytvořil v době, kdy byl uvězněn z politických důvodů v České Lípě. Během výkonu trestu měl dostatek času pro svou tvorbu, a kdy také nebyl vyrušován chodem běžného života. V díle je patrné výrazné rozpracování základního motivu. Základní motiv v romanetu představuje sebezničující láska a náboženský kult, v němž je důležitou rekvizitou medailonek, kde je vyobrazena Murillova Madona. Spisovatel se inspiroval výtvarným uměním a to obrazem krásné mučednice. Tady se nejspíše zrodila myšlenka nahradit mladost a krásu, ošklivostí a podivností.

⁶⁶ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 211-212.

⁶⁷ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Mor. Ostrava Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. str. 211.

⁶⁸ VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. Praha: Pražská Imagine, 1993. str. 21.

Arbes nezapomněl na důsledné přenesení nadpřirozené fantastiky do světa logiky a vědeckých důkazů. Autor se snaží detailně vyobrazit i sociální rozdíly jednotlivých postav. V romanetu nalézáme jednak ukázkou lidské bídy, tak hořkosladkou romantiku.

Na začátku příběhu nám autor ukazuje mladou svobodnou matku, která přemítá o svém dosavadním životě a budoucnosti nehezké nemanželské dcery. Zklamalo ji, že se nesplnily modlitby. V modlitbách prosila za to, aby její nenarozená dcera vypadala, jako Madona na medailonku, která představuje ideál krásy pro hrdiny romaneta. Nakonec se matka rozhodne usmrtit dítě pomocí šňůrky na medailonku. Matce se však nepovede zahubit své dítě.

Do děje vstupuje syn ševce, jenž se jako malý chlapec setkává s dívkou, která mu daruje medailon. Opět se setkávají v dospělosti, kdy mladík usiluje o místo jejího domácího učitele. Postupem času se sblíží a po smrti dívčiného dobrodince se vezmou. Manželé žijí spokojeně i se svou dcerou. Po nějaké době začíná muži vadit ošklivost ženy, která nepředstavuje ideál krásy, zde ji zastupuje Madona na medailonku. Vše vykryštalizuje tím, že se manžel dozvídá o skutečném otci ženy. Je jím venkovský farář. Manžel touto informací znechucen a odchází od rodiny.

Po čase setkává se svou ženou, která neuvěřitelně zkrásněla, a jsou opět šťastni. Štěstí nemělo dlouhého trvání a on se dozvídá tajemství krásy své ženy. Užívala arseniku, jenž z ní udělal krasavici, ale je to jed a vymkl se jí kontrole. Zemřela a těžce zaplatila za to, že chtěla být krásná a šťastná. Muž je zdrcen ze ztráty a viní se z její smrti. Právě on upozornil na účinky arseniku. Arsenik je, zde požit jako zmodernizovaný motiv elixíru mládí.⁶⁹ Žena po užití arseniku má tvář připomínající Madony.

Vypravěč není přímým účastníkem příběhu, ale pouhým čtenářem přítelových zápisků. V knize dominuje monolog jediné postavy, který má vzpomínkový charakter. Je to v podstatě zpověď muže, která tímto způsobem přechází v sebeobžalobu.⁷⁰ Romaneto obsahuje i prvky z románu hrůzy, jako postavu kněze, jehož hřích z mládí poznamenal životy dítěte i matky. Dějové zvraty jsou přisuzovány záračné moci světice, ale vše je nakonec rozumově vysvětleno.⁷¹

Dalším vrcholným romanetem je dílo *Newtonův mozek*. V romanetu *Newtonův mozek* jsou převzaté a zdokonalené určité látkové náměty z *Ďábla na skřipci*. Například v obou romanetech se hlavní hrdina účastní eskamotérského vystoupení a v místě produkce

⁶⁹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Moravská Ostrava Praha: Josef Lukasík, 1946. str. 212.

⁷⁰ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 649.

⁷¹ KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. Moravská Ostrava Praha: Josef Lukasík, 1946. str. 215.

se setkává s člověkem zastávajícím vysokou pozici, který budí strach. V *Newtonově mozku* se jedná o mrtvolu muže ležící v rakvi.

„Když se rouška rozhrnula úplně, spatřil jsem černým sukнем pokryté vyvýšené místo, na něm nizoučký, jen asi na dvě stopy od podlahy vyvýšený katafalk a na katafalku víkem přikrytou kovovou rakev.“⁷²

Příběh pojednává o mladém muži, jemuž zemře ve válce dobrý přítel. Vypravěč je svědkem jeho smrti. Po čase vypravěč vystrojí hostinu na uctění přítelovy památky, ale nikdo nepřijde. Po návratu domů se u něj objeví přítel živý a zve ho na hostinu s eskamotérskou produkcí. Vypravěč se tedy vypraví do paláce, kde jsou seznání i další rozmanití hosté. Eskamotérské vystoupení spočívá v tom, že mladý přítel vstane z mrtvých, vloží si do své lebky Newtonův mozek a vezme vypravěče strojem času do minulosti. Vše se na konci vysvětlí a vypravěč se probouzí ze snu.

Dílo obsahuje dvojí fantastiku – fantastiku románů hrůzy a vědeckou utopii. V prvních kapitolách romaneta nacházíme mnoho prvků radcliffovského románu, jenž se řadí do románů hrůzy. Romaneto *Newtonův mozek* zahrnuje pro román hrůzy typické prvky jako bloudění ve spleti chodeb, neočekávané otevření rakve a postupné ožívování mrtvol. Hrůza je tu však zmírněna tím, že čtenář ví, že se jedná o eskamotérskou produkci. Jak dokazuje následující výňatek z knihy, Arbes čtenáři předem danou záhadu opět osvětluje.

„Vylákati člověka v noci z domova pod záminkou, že jde k hostině, až k zámku, v němž zcela zřejmě rozeznává slavnostní ruch, nechají jej vejíti otevřeným vchodem do zámku a vlákati jej do chodeb, z nichž nelze najíti východu – zdál se mi býti eskamotérský experiment rovněž tak nesnadný jako originální.

Vyčkejte tedy, až se zručnému kouzelníku zlíbí propustiti nás z vězení, pomyslíl jsem si...“⁷³

Pro další části romaneta jsou typické utopické prvky, které jsou ve tvorbě Jakuba Arbesa novinkou. Autor se odvrací od striktní vědecké fantastiky minulých romanet. Mladý důstojník si vloží do lebky mozek Newtona a začne vysvětlovat, že člověk není schopen potlačit pud agresivity a vraždy. Všechna tyto svá tvrzení dokazuje použitím stroje času.

⁷² ARBES, J. *Newtonův mozek*. Praha: Albatros, 1989. str. 113.

⁷³ ARBES, J. *Newtonův mozek*. Praha: Albatros, 1989. str. 106.

Vezme sebe a vypravěče do minulosti. Minulost se promítá ve hvězdném nebi, kde stroj času předežene paprsky světla, v nichž jsou viditelné minulé události.

„Spatřil jsi právě první zápas prvních lidí... Jsme u cíle exkurze... A od počátku až po konec neviděls než neustálý boj, vzájemné potírání a hubení tvorů nejdokonalejších...

Boj ten trvá od počátku světa...

A v průběhu několika tisíců let snažilo se lidstvo stanovit hlavní zásadu života, namlouvalo si, že řídí se svět zásadou lásky a lidskosti... A po tisíciletích konečně poznává, že se mýlilo, že se klamalo...“⁷⁴

Prvek stroje času patří do skupiny verneovské utopie. Zpět do minulosti se vrátil i pan Brouček v knize *Nový epochální výlet pana Broučka, tentokrát do XV. století*, kde se pan Brouček dostává do doby před bitvou na Vítkově. Vše je vysvětleno, tím že se pan Brouček probouzí. Stejně, jako vypravěč v *Newtonově mozku*, který se probouzí z horečky a zjišťuje, že mu všechno zdálo.

2.2.3 Přelom mezi romanetem a sociálním románem

Romaneto *Kandidáti existence* znamená v tvorbě Arbesa velký zvrat. Toto romaneto předznamenovalo pozdější autorovy sociální romány. V díle sledujeme Arbesovu životní situaci. Autor byl propuštěn ze zaměstnání a musel žít celou rodinu. Stal se z něj v podstatě „kandidát existence“. *„Ačkoli autobiografický moment je exponován ve všech Arbesových romanetech z let sedmdesátých, v Kandidátech existence se zdá být nejmarkantnější: někdy se v literatuře až ztotožňuje osud autorův s postavami nebo s ústředním motivem tohoto romaneta.“⁷⁵*

Děj romaneta v sobě skrývá dvě vrstvy. Jednou z nich je znatelný charakter společenského románu, dalším je erotická romantika. *„I společensky lákalo Arbesa přítímí, mezi chudé lidi chvátá na Nový svět, na František, do Podskalí, do Židů či na periferii města, aby tu patřil na bledé, vášní, zločinem a zklamáním zbičované tváře a v pohledu na tento truchlý lazaretlidské společnosti, v strážlivém súčtování s holou nezkrášenou skutečností vzemocňoval si vrozený ji heroism odvahy podstoupit zápas za ty malé, ponížené lidi, již byli nejnížší a přece cennou jednotkou malého národa – Arbes již v počátcích tuší*

⁷⁴ ARBES, J. *Newtonův mozek*. Praha: Albatros. 1989. str. 146.

⁷⁵ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 105.

demokratisaci a socialisaci společnosti, a je proto odhodlán svými novými myšlenkami veliký ten dobový problém spoluvyřešit.“⁷⁶

Příběh v podstatě popisuje ztrátu iluzí idealisty. Tento člověk se snažil spustit novou inovativní sociální myšlenku. Nápad spočíval v kolektivním řízení průmyslového podniku. Pro tuto našel mecenáše, který se pro myšlenku nadchl, avšak brzy přehodnotí plány a zisky si nechává pro svůj pohádkový život. Zklamaný idealista umírá.

Do děje zasahuje i postava mladé ženy Adély, jejíž milostná historie dodává příběhu napínavost. Hned na začátku děje se s ní setkáváme v hospodě, kde vystupovala jako harfenistka. Adéla je odložené dítě, kterého se ujme mladý reformátor Smidarský. Dívka však od něj uteče a žije na pokraji společnosti. Po čase se s ní opět setkáváme. Žije s majitelem průmyslového podniku. Dozvídá se, že její vychovatel umírá a přichází se s ním usmířit. U smrtelného lože Smidarského se vysvětlí Adélin původ.

*„Pohlédni sem na Adélu! Nalezl jsem ji s přítelem svým jako nemluvně u dveří svatovítského chrámu. Co se s ní dále dělo, víš. Nyní jen dodávám, že našla Adéla svou matku i otce svého. Otcem jejím jsi – ty!“*⁷⁷

Arbesovy romaneta jsou nejčastěji zasazeny do prostředí Prahy, kam byly situovány i hrdinové děje většinou mladí vzdělanci, které tížila finanční situace. Toto téma bylo považováno za aktuální. Hlavní pro ně byl ale fakt vzniku nového českého žánru. Viděli v romanetu přechod k realismu. Příznivci byli přesvědčeni, že fantastické a podivuhodné motivy byly v naprostém souladu s podstatou tohoto uměleckého směru. Oceňují také to, že Arbes ve svých romanetech poukazyval na problémy ve společnosti.

*„Myšlenka národního osvobození, odpor proti absolutismu, centralismu i všem formám státního útlaku, pokrok myšlení v duchu moderní vědy, potírání pobožnickářství a klerikalismu, účinný soucit s trpícím člověkem a úsilí o spravedlivý řád společenský – to je tematika Arbesových romanet. Tedy téma v 60. a 70. letech 19. století aktuální. Postavy jsou inspirovány lidmi z nižších vrstev. Žijí v nuzných podmínkách, svět se k nim chová krutě. Na druhou stranu mají bohatý vnitřní život, jsou odhodlaní vymanit se z dosavadního způsobu života.“*⁷⁸

⁷⁶ PRAŽÁK, A. *Jakub Arbes*. Zlatá Praha, 1909. str. 141.

⁷⁷ ARBES, J. *Kandidáti existence*. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953. str. 266-267.

⁷⁸ NEČESANÁ, M. *Pojetí prostoru ve vybraných dílech Josefa Jiřího Kolára a Jakuba Arbese*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013. str. 38.

Za nejcennější a nejzdařilejší se považuje romaneto *Svatý Xaverius* a někdy také *Ukřižovaná*. Jsou názorným příkladem naplnění žánru a v podstatě sloužily za vzor pro následovatele. Ke kontroverzním romanetům jsou řazeny *Newtonův mozek* nebo *Sivooký démon*.⁷⁹

Na počátku dvacátého století bylo romaneto upozaděno poetikou moderny, pro kterou romaneto v Čechách tvořilo platformu. Už od počátku si romaneto nesnadno hledalo svou cestu, aby se vůbec ustálilo v českém povědomí. Pro autora to znamenalo nelehký úkol – musel být schopen na větším prostoru vytvořit tajemství a dovést příběh k neočekávanému rozuzlení. Současně se měl čtenář s touto skutečností ztotožnit a brát ji jako výzvu.⁸⁰

Arbesův žánr nikdy plně „nezlidověl“. Dosud je zakotven jako experimentální žánr. „Romanetem stvořená varianta novely s tajemstvím tak v Čechách zdomácněla jako přitažlivá exkluzivita náročnějšího typu, kdyžto detektivka vznikající v anglické próze byla od počátku disponovaná obohacovat populární četbu.“⁸¹

2.3 Současníci Jakuba Arbesa

Ještě za Arbesova života se jiní čeští autoři nechali tímto spisovatelem inspirovat. Jejich díla jím byla silně ovlivněna, a dokonce sami časem tvořili svá první romaneta. V Lumíru otiskl Arbesův spolužák Julius Zeyer své dílo s titulem *Jeho svět a její*, které je považováno za romaneto. Za romaneto je možné označit i dílo *Dům U tonoucí hvězdy*. Kniha vznikla v devadesátých letech v době, kdy již Zeyerovu tvorbu považujeme za myšlenkově a umělecky vyžralou. Dílo je považováno za jedno z nejpozoruhodnějších a nejznámějších prací Julia Zeyera. Obsahuje úvahy nad smyslem života, hledání jak vlastní identity, tak i národní. Je prostoupeno filozofií, uměním, melancholií a tragikou. Romaneto Zeyera je v podstatě záznamem duchovního dramatu člověka, které je plné příznačné atmosféry a tajemství lidských osudů i fatálních setkání. Zeyerovi se však podařilo v tvorbě romanet využít a použít těchto postupů: „dokázali uplatnit jen tematicko-kompoziční roviny ztajemňování, kdežto postupy jazykově stylistické, účinné všudy přítomné a „neviditelné“ (kombinace vyprávění v první osobě, exponující subjektivní dohady a promluvy a další, ještě skrytější slohové postupy ztajemnění), jim unikali.“⁸²

⁷⁹ JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. Praha: Univerzita Karlova, 1975. str. 131.

⁸⁰ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 654.

⁸¹ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 644.

⁸² JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 644.

Děj příběhu se odehrává zhruba na sto třiceti stranách, přičemž příběh má rychlý spád. Tento znak se mj. shoduje s romanety Jakuba Arbesa, v nichž se příběh také rozkládá na sto stranách a čtenář tak může knihu přečíst za krátkou dobu. Dílo se odehrává v Paříži, kde se mladý český lékař setkává se svým krajanem Slovákem Rojkem. Po toulkách Paříží je lékař uchvácen starým domem, který v něm vzbudí pozornost a jítí jeho fantazii. Tento dům mu připomíná nenapsaný román, a to především svým neproniknutelným tajemstvím zašlých životů. Připadá mu, že dům mluví nebo aspoň napovídá. Jeho vzrušená obraznost se snažila vyčíst zapomenutá dramata a tragédie z němých forem starých architektur, které jako by byly poznamenány tím, co se kdysi dělo za jejich zavřenými dveřmi a spuštěnými žaluziemi. Jde v podstatě o vyprávění o pařížském domě s tajuplnou a hrůznou atmosférou. Dům jej lákal svou tajemností, romantickými příběhy a vzrušujícími záhadami. „*Tajemné průčelí zdálo se naznačovat cestu autorovu, mezi jehož prvními pracemi je sbírka fantastických povídek a kterého i později vždy lákalo mystické šero a záhadnost tajemných věd o člověku. Mohl tu, veden svou obrazností, skutečně jít po stopách Jakuba Arbesa, který motiv záhadně působícího starého domu rozváděl ve fantastické příběhy okultních záhad a utajených zločinů.*“⁸³

Následující ukázka dokládá, jak se autor snaží rozvést motiv starého domu v poutavé příběhy, plné záhad a napětí. Pohled na starý dům v něm rozpoutává hru vlastní fantazie.

„*Bývalo mi uměleckým požitkem prohlížeti si sousedství Sv. Juliána, vysoké ty zčernalé domy, vetché, chmuřící se pod jasným nebem, ty příbytky tajuplné, za jejichž brzy nepoměrně nízkými dveřmi, brzy vysokými, zvětralými portály se perspektivy temných chodeb, koridorů a dřevěná schodiště zjevovaly. Obzvláště ty schody účinkovaly často na mou obraznost: nebyl bych se divil, kdyby náhle s některých se byl proud krve lil, tak vypadaly tragicky! Co se mohlo vše v těch domech dít!*“⁸⁴

Děj příběhu v podstatě nejvíce rozvíjí a posunuje postava Rojka, a to především jeho vize, myšlenky a představy. Rojko je stvořen z prostředí své vlasti, ale zároveň je stíhán minulostí a svědomím. Rojko má velkou moc nad vypravěčem. Dokáže jej silně ovlivňovat, a to za pomoci jeho vidin a myšlenek.

Na postavě Rojka spisovatel ukazuje všeobecnou náladu a myšlení společnosti v čele s inteligencí národa. „... již se plně rozumem ovládaných rozhovorech nejsilněji se projevuje

⁸³ KREJČÍ, K. In ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 136.

⁸⁴ ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 8.

*pocit inferiority, vyvolaný příslušenstvím k podrobenému, zotročenému národu, je typickým ztělesněním intelektuální krise, která se zmocnila myšlení stárnoucí Evropy. V jeho blouznivých úvahách i horečných výkřicích zračí se vše to, s čím zápasili a čím trpěli tak mnozí jeho vrstevníci z řad nezakotvené inteligence, která ztratila pevné opory v rozkládajících se myšlenkových konstrukcích starého světa feudálního a nemohla nalézt cestu k myšlení novému.*⁸⁵

Další ukázka z knihy nám přibližuje, do jaké míry byl autor ovlivňován postavou Rojka. Vypravěč se dokonce v jeho názorech vidí, což jej občas naplňuje strachem.

*„Viděl jsem jej opět, jak na nábřeží stál s tím extatickým výrazem tváře, slyšel jsem jeho podivné výklady o pěstování obraznosti, až se stane schopna nazírat tam, kde obyčejnými smysly vnímati ani nelze, a začala se mi z toho trochu hlava točiti. Jakou měl ten člověk nade mnou podivnou moc! Z očí jeho linulo něco jako fluidum, něco, co mě naprosto podmaňovalo.*⁸⁶

Můžeme ovšem říci, že postava vypravěče je neúplná, jak na začátku příběhu, tak i na konci. Setkání s obyvateli domu se stalo pouhou epizodou ve vypravěčově životě. Zapůsobilo na něj utrpení těchto lidí, ale po požáru domu upadli v pouhou vzpomínku, která jeho život nadále nijak zvlášť neovlivňovala.

Knihy je spojena i s motivem hledání sebe sama, který je u Zeyera propojen s nalézáním identity národa a náboženství. Z díla vystupuje velmi naléhavě pocit melancholie a útisku národa, což je typický pocit pro českou dekadenci. Tento pocit je významný i pro postavu Rojka, a ještě více jej prohlubuje fakt, že je slovenské národnosti.

Hrdina se postupně sblíží a seznamuje s obyvateli tzv. domu „u tonoucí hvězdy“. Obyvatelé jsou většinou nešťastní lidé, již ztratili smysl života a čekají na smrt. Smrt je v díle vyobrazena jako požár, při kterém zemřou obyvatelé domu.

Následující výňatek z knihy *Dům U tonoucí hvězdy* vhodně ilustruje pocit hlavní postavy, která se marně snaží znovuobjevit sebe sama, tohoto hledání se však zříká s odůvodněním, že je to zbytečné.

⁸⁵ KREJČÍ, K. In ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 138.

⁸⁶ ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 56.

„Měl jsem neštěstí velké, vězelo to v základě mé bytosti a povahy: nemohl jsem zanechat snění. Nemohu doposud. Stávalo se mi často, že uprostřed toho, co se obvykle nazývá, skutečným životem, a co naopak je život vyumělkovaný a pracně sestavený ze samých mělkých potřeb, konvencí, lží, podlostí a z ústupků toho, co lepšího, vyššího v lidské povaze, ve prospěch toho, co v nás sprostřího a nešlechternějšího, - stalo se tedy, že uprostřed těch za důležité přijatých banálností náhle mi napadla nicota a zbytečnost toho všeho...“⁸⁷

V knize jsou patrné mnohé autobiografické prvky. Sám spisovatel procházel krizí víry, stejně jako jeho druhá postava příběhu Rojko. Otec Rojka byl farář, ale s Rojkem se nepohodli, protože otci sdělil, že v Boha nevěří. Otec jej vyhodil z domova. Poté Rojko začal cestovat po Evropě, až zakotvil v Paříži, kde byl zaměstnán jako úředník v průmyslovém závodě. Julius Zeyer na konci života opět přilnul k víře, což podtrhuje význam víry v jeho životě. *„I já byl otráven tou moderní negací, tou skepcí nesmyslnou doby, v které jsem rostl. Ale zhnusila se mi ta nevíra a našel jsem cestu svou, rány, které mě potkaly, všechny moje viny a hříchy vedly mě k víře, k nohám Kristovým.“⁸⁸*

Jak jsme zmínili, dílo je plné autobiografických prvků. Další z těchto shod ze života autora a příběhu nalzáme v postavě Edity. Toto jméno se objevuje v mnoha knihách Julia Zeyera a je tedy logické vyvozovat, že žena shodného jména se vyskytovala i v autorově životě. Další shodu nacházíme v cestování – jak vypravěč, tak postava Rojka projely mnohé země Evropy. Autor si vybral pro své dílo mnoho cizích míst a zajímavých prostředí. Samotný děj příběhu se odehrává v Paříži. Velkoměsto obsahuje mnoho tajemných zákoutí. *„Julius Zeyer byl velmi citlivý na řeč historie, vtesanou do mlčenlivých kamenů starobyklých měst nebo vtělenou do poezie lidu. Minulost sama, ba většinou není ani v popředí, nýbrž tvoří spíše pozadí, na němž se ostře odráží problematika současná. Zeyer ji konfrontuje s domácí českou přítomností, s národní malomyslností a přizemností českých poměrů, kvietismem a zbabělostí kdysi slavného národa...“⁸⁹*

Postavy obývající dům jsou stíženy lidským neštěstím. *„Smutek stáří a lásky nevyžité, nebo zneuctěné a poplivané v postavách několika žen, mezi nimi pak duševní agonie člověka, u něhož pocit malosti národní a pojí se zklamáním nad vlastními nesplněnými sny,*

⁸⁷ ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 28-29.

⁸⁸ PYNSENT, *Julius Zeyer: The Path to Decadence*. Paris: Mouton, 1973. str. 145.

⁸⁹ KREJČÍ, K. In ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 131.

promarněným, kdysi mnoho slibujícím životem a drásavou výčitkou nad utajeným činem, který zničil kdesi lidské štěstí a s ním dva životy: to je tajemství domu.“⁹⁰

Největším společným jmenovatelem tohoto díla s tvorbou Arbese je fantastika a tajemno. Určitou roli v příběhu hrají okultní vědy, a to v hlavně v životě Rojka. Mladík se seznamuje s anglickým šlechticem a vstupuje do jeho služeb. Šlechtic Rojkovi slíbil, že jej zasvětil do tajných věd. Odcestovali do Anglie, kde se potkal se sestrou šlechtice Editou, do níž se Rojko bláznivě zamiloval. Shodou okolností Rojko zapříčinil smrt Edity i jejího milého.

Ukázka z knihy dokládá, že záhada v díle zůstává bez finálního vysvětlení nadpřirozena.

„Ano, chci něco podobného říci,“ odpověděl. „Vím, že jste se obával o jasnost svého soudu a že okamžik jste si předsevzal mě už nenavštěvovat.“

„Z čeho na to vše hádáte?“ zvolal jsem s nuceným úsměvem, ale uvnitř zmaten.

„Viděl a slyšel jsem vás.“

„Ve vašem pokoji, navečer, potmě.“

„Byl jste u mne?“

„Nehnul jsem se z toho pokoje, co jste zde nebyl, jsem velmi churav.“

„A přece jste viděl a slyšel? Jak to možné? Což umíte čarovat?“ smál jsem se nahlas, a smích můj byl ještě nucenější než předtím. „Či zemřel jste snad a vidím teď před sebou jen už váš fantom?“⁹¹

Toto nadpřirozeno je v knize vyjádřeno pomocí Tří matek žalu. Rojko během blouznění spatřuje tři sestry, ale tyto vidiny mu zůstávají i po zotavení. Tři sestry nazval podle článku anglického učenice Tři Matky žalu – Mater lacrimarum, Mater suspiriorum, Mater tenebrarum. Vládou v tomto temném domě. Jejich výskyt v Rojkově životě není blíže objasněn a stejně tak Rojkovo vidění ohledně vypravěče.

Dalším současníkem, jehož ovlivnilo dílo Jakuba Arbese, byl Jiří Karásek ze Lvovic. Stejně jako Arbes se narodil na pražském Smíchově. Do tvorby obou autorů toto prostředí výrazně zasáhlo. Karáskovi Smíchov připomínal dobu barokní, což pro milovníka historie, jakým byl tento spisovatel, bylo rozhodující. Záliba v minulosti je patrná už z přídomku,

⁹⁰ KREJČÍ, K. In ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 137.

⁹¹ ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. Praha: Československý spisovatel, 1957. str. 57-58.

který Karásek užíval. Sám udával, že tento přídomek pochází od jeho předka z 15. století Cypriána Lvovického ze Lvovic, což ale nelze zcela potvrdit.

Již jako chlapce Karáska zajímala literatura a především díla Jakuba Arbesa či Julia Zeyera. Dále jeho tvorbu silně ovlivňuje filozofie, výtvarné umění, okultismus a teologie. Teologií se nezabýval pouze povrchně, ale nějaký čas ji studoval v Německu.

V Karáskových pracích nalézáme evidentní odkazy k jeho samotářskému životu. Také bychom neměli opomenout i častý motiv pře mezi skutečností a sny. Autor se snažil najít hranici mezi těmito světy. Karásek užíval, stejně jako Arbes, snového života, což bylo společným prvek, který využívali novoromantici. „*Mukařovský poukazuje na Karáskův příklon k novoromantickému slohu a návaznost na Zeyera ve snaze „obnovit jeho obrazy“.*“⁹²

Karásek se při psaní *Trilogie tří mágů* nechal inspirovat historickými náměty. Děj se odehrává v Praze a je v něm mnoho odkazů a míst (chrám Panny Marie na Malé Straně) vztahující se k tomuto tajuplnému městu. Zásadní rozdíl od předchozích děl vidíme v nápadně rozvinutém ději, jenž je prostoupen tajemnými a fantaskními prvky. V odborných literaturách se dozvídáme o Karáskově „*výrazném sklonu k bohatému ději, plnému romanticky fantaskních rekvizit a motivů*“⁹³ Trilogie se skládá z *Románu Manfreda Macmillana*, *Scarabea* a *Ganymede*. Někdy k této trilogii bývá řazen příbuzný román *Zastřeny obraz*. O těchto dílech můžeme prohlásit, že jsou ve velké míře inspirovány romanety Jakuba Arbesa.⁹⁴ Sám autor popisuje přínos Jakuba Arbesa: „*Arbes jest první, kdo psal v románě rozsáhlé analýzy duševních stavů. Arbes jest zajímavé spojení vědce s básníkem, kritika s umělcem.*“⁹⁵

Trilogie je charakterizována jako návrat autora k dobrodružné romantice obohacený o okultistickou psychologii. Společným tématem, které prochází trilogií, je motiv reinkarnace, což dokládá Karáskovu inspiraci okultismem. Karásek je považován za hlavní osobnost české dekadence, proto dílo obsahuje dekadentní zaujatost proti moderní vědě. Dále se v dílech objevují novoromantické motivy, individualismus či náboženství, které je omezeno pouze na obřadnost.

Jak již bylo řečeno, v knihách se vyskytují romanticky fantaskní rekvizity. Konkrétně v *Románu Manfreda Macmillana* je to obraz Manfredova démonického dvojníka

⁹² NOVÁK, A., NOVÁK, J. V. *přehledné dějiny české literatury od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995. str. 1021.

⁹³PETRŮ, E. a kol. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátku do současnosti)*. Olomouc: Rubico, 1994. str. 304.

⁹⁴ LEHÁR, J. et al. *Česká literatura od počátků k dnešku*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 2008. str. 102.

⁹⁵ KARÁSEK, J. *Vzpomínky*. Praha: Thyrsus, 1994. str. 103.

nebo ve *Scarabeovi* je to prsten napuštěn jedem. Podobné rekvizity využívá i Arbes ve svých romanetech. V romanetu *Newtonův mozek* sestrojil stroj, který přenesl hlavní hrdiny do minulosti, kdy sledovali historii války nebo medailonek v díle *Zázračná madona*. Ukázka představuje setkání hlavního hrdiny se svou noční můrou v podobě obrazu, na němž je vyobrazen dvojník hrdiny. Tento obraz a člověk na něm pronásleduje Manfreda po zbytek života.

„Kéž bych nebyl vstoupil do krámu benátského vetešníka! Jaký rudý plášť ohně a trýzní vrhl tam na má ramena démon, ukázav mi tento portret: sám Astaroth sňal svá proklatá křídla, aby je připjal k mému tělu. Vy Francisi, netušíte mých muk: bolest vaší duše, inspirované svítivě stříbrnými kouzly, zhasíná jemně, jako by usínala v slzách. Ale můj život stravuje infernální plamen. Nelze mi ani říci, čím trpím.“⁹⁶

Povahy a vlastnosti mágů můžeme definovat jako patologické. Jak bychom jinak označili například chorobné „krásné“ vraždění ve *Scarabeovi*. Všechny hlavní hrdiny spojuje zájem o magii, a to především pokračování života v jiné lidské bytosti tzv. reinkarnaci. Mágové jsou v podstatě novoromantické postavy, které obklopuje poetika tajemství. Obvykle osud postav mágů končí tragicky.

Následující stručný výňatek z knihy popisuje, že se mnohdy dokonce stávají obětmi svých dvojníků.

„Nepodlomilo by vás, Francisi, náhlé poznání, že příroda, tvořící stále nové druhy – pojednou může opakovati pokus a vytvořiti dvě existence lidí úplně totožných? Nepoděsilo by vás trochu, kdyby váš obraz v zrcadle náhle vystoupil, oživil, a kdybyste měl pak s ním se dělit o další existenci?“⁹⁷

Děj je soustředěn převážně do Prahy a jejích tajuplných kulis. Výjimku tvoří *Scarabeus*, který se odehrává v Benátkách. Praha je místo, kde dochází k prolínání minulosti se současností. Minulost je vepsána ve starých palácích a uličkách, kde se odehrává děj knih. Město dopomáhá utvářet tajuplnou atmosféru, ve kterém je mystická stylizace dokreslena tajemným oparem.

⁹⁶ KARÁSEK, J. *Romány tří mágů*. Praha: Volvox Globator, 2012. str. 61.

⁹⁷ KARÁSEK, J. *Romány tří mágů*. Praha: Volvox Globator, 2012. str. 28.

Okultismus v trilogii hraje významnou roli. Toto téma se začalo nabývat na síle na přelomu 19. a 20. století. Tento inspirativní rys se projevoval nejen u Karáska, ale je ho možné vysledovat i u dalších spisovatelů, například u Zeyera. „*Fantaskní jevy jsou nevysvětlitelné, avšak pochopitelné v rámci okultních snach mágů. Jsou prostředkem šokujícím čtenáře, nutícím jej posouvat hranici představivosti.*“⁹⁸

Karásek si Arbese vážil jako člověka spisovatele. Uznával jeho názory a vyzdvihoval jeho přínos pro literaturu. Karásek však plně nevyužil možností a prvků romaneta. V jeho trilogii jsme sice našli inspirativní prvky (tajemné a hrůzné záhady), ale nelze ji zcela označovat za romaneto.

2.4 Pokračovatelé ve 20. a 21. století

Romaneto se v české literární historii nevyskytuje příliš často. Důvodem může být obtížné splnění všech distinktivních rysů romaneta. Ve 20. století byly pokusy o tento literární žánr ojedinělé. Když už se spisovatelé pro literární žánr romaneto rozhodli, docházelo, a stále dochází, k prolínání žánrů. Avšak zařazení knihy do určitého literárního žánru zůstává velmi důležitým identifikačním faktorem. Napomáhá čtenáři při výběru knihy, její následné interpretaci nebo propagaci.

Spisovatelé ve svých dílech (romanetech) využívali postupů charakteristických pro svou dobu. Do děl se promítaly i typické postupy jednotlivých autorů. Mohlo by se jednat o aktualizaci žánru, však autoři opomíjeli základní rysy romaneta – občas využili označení romaneto pouze jako atraktivní název, který měl přilákat čtenáře.

Jedním z autorů navazující na práci Jakuba Arbese byl Jaroslav Havlíček, který před svou smrtí pracoval na romanetu *Smaragdový příboj*, k němuž nestihl dopsat epilog. Epilog patří k důležitým prvkům romaneta. Na tomto bodě vážlo i samotné dílo, ve kterém mohl epilog přinést ztajemnění nebo objasnění příběhu. Kniha je v podstatě torzo. Dílo vzniká v období, kdy v autorově životě a tvorbě hrál významnou roli protiokupační jinotaj. *A Havlíček byl jistě nad jiné povolán, aby v tomto smyslu v oné temné době znovu rozvinul své psychické zkušenosti se zobrazením zla.*“⁹⁹

Inspiračním zdrojem romaneta jsou astrologické a psychoanalytické motivy. *Smaragdový příboj* můžeme označit jako psychologické romaneto. Hlavním hrdinou a zároveň vypravěčem je mladík Josef Hojsa. V práci se seznámí a sblíží se svým nadřazeným Ondřejem Nestroidesem. Ondřej je velmi plachý, záhadný a je mu velmi blízká astrologie.

⁹⁸ HAZUCHOVÁ, A. *Romány tří mágů Jiřího Karáska ze Lvovic*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. str. 53.

⁹⁹ RUMLER, J. In *Havlíček, J. Smaragdový příboj*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 294.

Velkou část jeho života ovlivňují hvězdy a znamení, kterým přikládá velkou váhu, a podle nichž často řídí svůj život.

Ondřej pravidelně každý měsíc trpí neznámou chorobou projevující se horečkou a halucinacemi, jež mají podobu zeleného měsíce v úplňku. Tento mladík touží po tom, aby jej Josef vysvobodil ze spárů choroby, ale také z vlivu rodinného přítele Alberta. Albert si získal přízeň zbytku rodiny a hlavně Ondřejovy slepé sestry Stanislavy. Josef se do Stanislavy hned na prvním setkání zamiluje. Rozhodne se ji chránit před tímto člověkem a při jejich první schůzce spatří měsíc v úplňku.

„A ještě něco mě napadlo při prvním spatření této svrchovaně odporné tváře: měsíc v úplňku.“¹⁰⁰

V dochovaném náčrtu Josef zachránil Stanislavu před Albertem, který ji chtěl zavraždit. Během toho šílená matka založí v domě požár, v němž najde smrt ona i Albert. Ondřej později utone v zeleném smaragdovém příboji.

„Dobová kritika literárně historická správně již postihla, že se v tomto romanetu zhušťuje Havlíčkův „výsměch dravé síle, která je sobeckou slabostí a podlehne prvnímu nárazu neobyčejna“, poukázala na Havlíčkovu „touhu zmoci tento rozpor, odejmout zjevům krásna jejich šalebný, strašidelný přívit mdloby a smrti a přilnout pevněji než Mácha k zemi krásné, k zemi milované“.¹⁰¹ Dílo je prostoupeno postupným zdoláváním překážek a rozlétání tajemných úkazů v podobě smělého Josefa Hojsy, který se snaží chránit Stanislavu a ukázat jí prohnilost Alberta. Současně dodává odvahy Ondřejovi k postavení se na odpor svému nepříteli Albertovi.

„Účast autora na vývoji romaneta je příznačná pro úděl žánru v české próze. Právem se mu přiznávají zásluhy o umělecké zmapování labyrintů duše v bludištích světa. Jestliže Arbesovo romaneto bylo v tom ohledu průkopnické, pak romaneto Havlíčkovu navazovalo na rozvinutou kulturu psychologické prózy své doby.“¹⁰² Havlíčkovu užití romaneta bylo na objednávku, ale postupem času sám dospěl k tomuto českému novotvaru. Romaneto se v podstatě stalo nástrojem k uměleckému vystihnutí situace, v níž se Havlíček ocitnul. Nedokončení díla a smrt autora způsobila nedostatečné slovesné dohotovení a opracování.

¹⁰⁰ HAVLÍČEK, J. *Smaragdový příboj*. Praha: Československý spisovatel, 1964. str. 254.

¹⁰¹ RUMLER, J. In *Havlíček, J. Smaragdový příboj*. Praha: Československý spisovatel, 1964. str. 295.

¹⁰² JANÁČKOVÁ, J. In *Tři česká romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1979. str. 293.

Dále se o žánr romaneto pokusil Vítězslav Nezval. Během své kariéry prošel různými moderními směry – silně jej ovlivnil poetismus a surrealismus. Nezvalův sklon k poetismu je znát v krátkém díle *Karneval*, které je označováno za romaneto. Už z názvu je patrná hravost, veselost a spontánnost, což je typické pro poetismus. Romaneto se zrodilo v blízkém okruhu Devětsilu a jeho tvůrčí atmosféry, kde převažovalo avantgardní zaujetí pro film. Pro zvolení tohoto tématu měl i osobní důvody, protože se sblížil s filmařkou Zet Molas a do romaneta tedy pronikají prvky z filmového světa, hlavně slovník a kompozice díla.¹⁰³

Dílo můžeme přiřadit spíše k povídce. Kniha je rozdělena do dvou dílů s velmi krátkými kapitolami. Jejich krátkost připomíná filmový střih a filmové obrazy, přičemž někdy jsou občas kapitoly jen pár řádků dlouhé. Je patrné, že autor je také básník, jelikož používá mnoho přirovnání a personifikací.

Hlavní postavou příběhu je bohatá a krásná Armanda. V knize je v podstatě vyobrazen milostný příběh této mladé ženy Armandy a Tristana. Vypravěč v tomto díle stojí mimo příběh a především nad postavami. Není součástí děje, a proto pouze popisuje a informuje čtenáře. Vypravěč není jednou z postav příběhu, a tudíž nevyvolává otázky jako v dílech Arbese. Vyprávění je, na rozdíl od typických romanet, v er-formě. Pouze jedenkrát se vypravěč přímo zapojí do příběhu, a to promluvou k Armandě a Tristanovi.

„Armando a Tristane, vy, jež jste se stali nejčistšími tóny písně. Dole pod vámi spí vesnice. Manželé uléhají ležérně k ženám.“¹⁰⁴

Osoby příběhu v podstatě vystihují jejich jména. Příkladem může být jméno Tristan. Tristan je prchlivý, stydlivý a tichý muž. Jméno Tristan čtenáři napomáhá v jeho popisu a zároveň jeho předurčení, kdy si člověk vybaví milostný příběh *Tristana a Isoldy*, což přímo odpovídá o průběhu vztahu Tristana a Armandy.

Romaneto je rozloženo na pouhých šedesáti sedmi stranách, současně se odehrává v krátkém časovém rozpětí přibližně dvou měsíců. Přesná místa děje nejsme schopni určit, snad Praha, ale pouze se dohadujeme. Prostředí spisovatel velmi podrobně popisuje. Při líčení užívá častých básnických přirovnání. Dílo je prolno velkým množstvím náhod, které příběh posouvají dále a přivedou Armandu k jejímu „štěstí“.

¹⁰³ BLAHYNKA, M. In *Nezval, V. XXXII Karneval, Monako, Řetěz štěstí, Valérie a týden divů*. Praha: Československý spisovatel, 1980. str. 431.

¹⁰⁴ NEZVAL, V. *Dílo XXXII Karneval, Monako, Řetěz štěstí, Valérie a týden divů*. Praha: Československý spisovatel, 1980. str. 58.

Označení díla za romaneto není zcela správné, jelikož se v knize nevyskytují typické prvky pro tento žánr. Chybí zde pro romaneto typická záhada a tajemno. Nevyvolává ve čtenáři otázky, jež by měly vyvstat po přečtení díla. Vyprávění líčí spíše milostný příběh, který skončí idylicky, až na smrt jednoho z blízkých přátel. Autor chtěl spíše na netradiční žánr přilákat čtenáře, ale také si se samotným čtenářem hrál, což je typické pro poetismus.

Dílo Ladislava Klímy *Utrpení knížete Sternenhocha* nese podtitul groteskní romaneto a sleduje osud třiatřicetiletého knížete, jenž se dopustí zločinu vraždy své ženy. Usmíření nachází až ve smrti. Dílo je napsáno pomocí deníkového záznamu, který si vede kníže. „*Příběh Klímova groteskního romaneta zachycuje zápolení knížete Hellmuta Sternenhocha, zdegenerovaného velmože Německé říše a strašpytla, se zlým osudem, který mu do cesty postavil osobu Helgy. Tu Sternenhoch pojal za manželku z pouhého rozmaru, jelikož pociťoval touhu býti: majitelem nejzvláštnější ženy.*“¹⁰⁵

Kniha je rozdělena do čtyř oddílů a má dva vypravěče v podobě vymyšleného vydavatele v předmluvě a samotného knížete v ich-formě. Deníkový záznam působí na čtenáře subjektivně a pro čtenáře je děj taky uvěřitelnější. V knize jsou zmíněny i autentické historické postavy, jako například Bismarck. Dílo je prolno filozofickými pasážemi a úvahami, které ve čtenáři vyvolávají otázky a nutí ho zamýšlet se nad textem.

Děj romaneta se odehrává v Německu. Prostředí dokresluje tajemnou atmosféru díla. Autor využívá tajných pokojů a chodeb nebo kulis středověkého hradu. Hrdzu u hlavního hrdiny vyvolává myšlenka, že by jeho manželka mohla být duch, před kterým se kníže neschová, i když se jí snaží uniknout a odehnat.

V knize *Utrpení knížete Sternenhocha* je svět pokřivený, chybí mu základní etické zásady. Hrdinové romaneta jednájí proti svým morálním principům a pravidlům, i když neustále tvrdí, že je bezvýhradně ctí. U Arbesových kladných hrdinů obvykle docházelo k dílčím vítězstvím, ale těch nejdůležitějších často nedosáhli. Klíma to ve svém díle pojal opačně, kdy kníže vychází vítězně ze svého utrpení a nakonec dospěje k Záři nejvyšší.

Označení díla za romaneto není zcela jednoznačné, protože obsahuje například motiv vraždy, který se řadí spíše do detektivního žánru. Objevují se zde i prvky hororu. Díky podtitulu, kterým je kniha opatřena, je však velmi často řazeno mezi romaneta. Literárnímu útvaru, jehož hlavním hybatelem je nepochopitelná záhada, se však u Klímy nedostává potřebné naturalizace tajemných událostí. Díky tomuto má kniha spíše blíže

¹⁰⁵ KAZMÍŘ, A. *Proměny významové výstavby Utrpení knížete Sternenhocha-od krvavého románu k románu zasvěcení*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. str. 17.

k tvorbě E. A. Poea než k dílům Arbese. Čtenář při četbě díla váhá, zda jsou popisované události ze světa nadpřirozeného nebo přirozeného. Ale pro žánr romaneto hovoří střední rozsah díla, text vyvolávající otázky u čtenáře, nádech tajemna a jednota hlavní postavy a vypravěče.

Jako romaneto je označena i kniha Františka Kožíka *Blázny živí Bůh*, která pojednává o osudech skupiny komediantů. Jedná se o historickou prózu odehrávající se ve Flandrech za doby španělské okupace.

Děj začíná smrtí principála kočovného divadla Lyka Berta, ke kterému je povolán místní kněz, aby Bertovi udělil poslední pomazání. Skupina je zdrcená smrtí a nejistotou, co bude dál. V takovém rozpoložení přebírá společnost jeho syn David Bert. Snaží se pro společnost sehnat povolení ke hraní her u příležitosti křesťanských svátků, ale marně. Lidé v této době na herce nahlíží jako na rouhače, blázny a zloděje.

Naskytne se jim však angažmá u zdejšího šlechtice z hradu Kostří, který chce mít na svém dvoře divadelní spolek, a dokonce sám píše hry. Šlechtic se pokouší svést jednu herečku z kočovného spolku, ona však odmítne. Pán se jí pomstí zabitím dítěte a obviněním z čarodějnictví. Její družina se jí chce pokusit zachránit zinscenováním hry, jež vypovídá o pravdivých událostech uplynulých dní. Vévoda předsedající soudu byl této hře přítomen a vše pochopil. Mladou herečku osvobodil a viníka potrestal.

Dílo je rozčleněno do čtyř částí se sedmadvaceti kapitolami. Vypravěčem není jedna z osob příběhu, ale vševědoucí vypravěč stojící nad postavami. Jen občas vyprávění přejde do polopřímé řeči. Romaneto se odehrává chronologicky a ve velmi krátkém časovém rozsahu. Krátký časový úsek je rozložen na asi dvě stě stranách, a to i přestože je zde dějová linie značně zjednodušená. Podstatnou část knihy zaujímají dialogy postav.

Toto historické romaneto neobsahuje tajemno a záhadu, nýbrž pouze nejasnosti v podobě osudu dítěte nebo vraždy spáchané jedním z komediantů. Vše je na konci vysvětleno pomocí hry, kterou sehraje spolek – některé události a nejasnosti prozradí sám vypravěč. Neobjevují se zde ani žádná hrůzná zjevení či neobjasnitelné záhady. Můžeme říci, že kniha má šťastný konec.

Autor použil romaneto k vylíčení historické látky, avšak opomenul některé distinktivní rysy tohoto žánru – vypravěč není součástí děje a v díle nenajdeme žádnou záhadu. S romanetem se ovšem shoduje ve výběru postav, kdy jsou postavy na okraji společnosti a na pokraji bídy. Kožík složitou formu romaneta výrazně zjednodušil, aby byla přístupnější širší řadě čtenářů. Důležitým principem je tak vševědoucí vypravěč, který čtenáři předává

informace. Běžné pojetí romaneta bylo složitější, protože si čtenář sám utvářel vlastní interpretaci děje. Dílo *Blázny živý Bůh* bychom spíše zařadili do skupiny historických románů.

Jana Štroblová je dalším autorem, který si pro svou knihu *Obětní kámen* vybral žánrovou formu romaneta. Je to detektivní romaneto. Autorka zasadila své dílo do malé vesnice jménem Černá Tmář, kde dochází k vraždě mladé dívky. Hlavní hrdina student Felix za pomoci svého strýce, policejního detektiva, vyšetřují smrt dívky.

„Zdá se, že by Obětní kámen mohl být detektivkou slušné úrovně. Avšak Jana Štroblová se s tak malým cílem – bohužel – nespokojila. Již zmíněné žánrové určení prózy jako romaneto naznačuje její snahu dát zvolenému příběhu náročnější literární formu, výraz a význam, vypovědět něco podstatného o životě, lásce, nenávisti a smrti. Bezpochyby proto autorka preferuje před vnější dějovou sloku, před kauzální kresbu sledu událostí, obrazné a metaforické vyjadřování, pečlivou verbální stylizaci motivu, věty, odstavce, myšlenky, situace či psychické rozpoložení hrdiny.“¹⁰⁶

Vypravěčem této střední prózy je osoba stojící mimo děj – na rozdíl od romanet Arbesa, kde je vypravěčem jedna z osob příběhu. Vypravěč do děje zasahuje svými komentáři, což může působit tak, že vypravěče zaměňujeme za jednu z postav příběhu. Postavy mluví obecnou češtinou, v níž se objevují prvky nářečí. Z knihy se ani blíže nedozvídáme o psychologii postav. Autorka se spíše zaměřila na popisy prostředí. V jejím díle jsou hojně užívány přirovnání a metafory, což není charakteristické ani pro romaneto, ani pro detektivku, kterou dílo připomíná.

Dílo *Obětní kámen* nepovažujeme zcela za romaneto, protože se v mnohém odchýlilo od této plánované formy. Text nevyvolává u čtenáře otázky, neobsahuje epilog, není zde skutečná záhada v podobě nadpřirozena.

Ivan Binar je autorem drobného dílka, které vyšlo roku 1996 též pod označením romaneto. V knize s názvem *Jeníkova práce* je hlavním hrdinou Jeník Ondruch, jenž zastává místo státního úředníka. Žije se svým otcem, bývalým soudcem, který mu zařídil místo soudního vykonavatele rozsudků. Práci Jeník vykonává pouze jednou za měsíc, protože je tato činnost velmi fyzicky a psychicky náročná. Podstata jeho práce spočívá v tom, že během jednoho večera popraví čtyři lidi. Tyto osoby se navzájem neznají, avšak během tohoto dne se jejich dráhy určitým způsobem spojí. Jako první je popraven bezdomovec, jenž se náhodou setkává s další odsouzenou, Jelenou Zapadlovou, která stráví noc s Pavlem Nováčkem. Ten pracuje s dalším člověkem ze seznamu. Posledním v seznamu byl Jeníkův

¹⁰⁶ JANOUŠEK, P. *Romaneto?.* Kmen, 1987. str. 11.

otec, jemuž z protekce vypálí jednu kulku mezi oči. Jeník neví, proč jsou lidé odsouzeni k univerzálnímu trestu – je pouze vykonavatel. Chová se jako by neměl emoce a většina promluv se vztahuje k předčítání rozsudku.

Postava Jeníka je zbavena psychologického popisu, má určitý nádech anonymity, která dává čtenáři možnost si Jeníka dosadit do kohokoliv kolem nás, což je příznačné i pro Arbesova díla. Psychologicky prokreslenější jsou spíše ostatní postavy, s nimiž trávíme poslední hodiny. Dokonce je každému odsouzenému věnována kapitola.

Místo ani čas děje romaneta nejsou přesně definovány. V knize se pouze dozvídáme, že již pominuly doby klasického soudnictví.

„...kdy se konaly klasické procesy za účasti veřejnosti, za přítomnosti žalobce, obžalovaného a jeho obhájce, za použití svědků a soudních znalců pod přísahou.“¹⁰⁷

Jan Říha žánr romaneto považuje za zaniklý a mrtvý, avšak tuto knihu hodnotí jako romaneto nečistokrevné, což ale může dílo ozvláštnit. Z Arbesovského romaneta převzal záhadou zastřený děj s neočekávaným závěrem. Závěrečné rozuzlení je tady v podstatě mementem a zároveň apelem na společnost, která by se měla vyvarovat ideologie zloby. Tento zásadní rozdíl odlišuje *Jeníkovu práci* od původních romanet, která si nekladou tak náročné cíle. „*Vycházelo totiž z poeovských příběhů, přestože jeho dějová konstrukce je vystavěna odlišně, přísně sledujíc odhalení nastoleného tajemství.*“¹⁰⁸ Binar se snažil nechat čtenáři místo, aby si mohl sám domýšlet. Nechtěl vše racionálně odhalit, jako tomu bývalo u Arbesa. Nenacházíme tu nadpřirozeno a tajemno v pravém slova smyslu. Největší tajemství je důvod vykonávaných poprav. Čtenář si tak může jenom domyslet proč – vymykala se Jelena normám společnosti snad tím, že měla mnoho milenců? Je možné tuto práci považovat za určité postmoderní přepracování žánru, v němž vyniká převážně strohost, kterou dílo oplývá.

Posledním autorem, kterým se v této kapitole budeme zabývat, je Antonín Bajaja a jeho kniha *Zvlčení (romaneto o vlčích, lidech a úkazech)*. Dílo, v němž vypravěč na samém začátku naznačuje, že se příběh odehrál před dvěma lety, v rozsahu přibližně necelého roku.

Čtenář se k hlavní příhodě díla dostává pomocí retrospektivy. Retrospektivní metoda postupně odhaluje hlavní zápletku, která tu nahrazuje záhadu, jež je pro romaneto nezbytná.

¹⁰⁷ BINAR, I. *Jeníkova práce*. Praha: Hynek, 1996. str. 14.

¹⁰⁸ ŘÍHA, J. *Jeníkova práce snad už rudě nepokvete*. www.jikos.cz

Avšak po čase se dozvídáme, že záhadou je smrt Markéty. Proto závěr příběhu neobsahuje vyvrcholení v podobě objasnění záhady, jak tomu bývá u romaneta.

Kniha *Zvlčení* líčí osudy dvou rodin, a to moravské rodiny Butorů a pražské rodiny Lipnerů. Obě rodiny jsou v příbuzenském vztahu a hlavním vypravěčem je psychiatr Tomáš Lipner, který má za manželku Markétu Butorovou. Tomášova setra se vdá za bratra Markéty. V díle je také popisován svět vlčí rodiny. Oba světy, jak lidský, tak zvířecí, se nakonec protnou v závěru knihy.

Zvlčení obsahuje jak vyprávění v er-formě, tak v ich-formě. Er-formou promlouvá vševědoucí vypravěč a ich-formou jsou opatřeny vnitřní monology postav, které se velmi často mění. Čtenáři pomáhají pohlédnout do vnitřního světa postav. K pochopení psychologie a myšlení hrdinů dopomáhají monology.

V romanetu *Zvlčení* se objevuje velké množství vypravěčů, což je zásadní rozdíl v porovnání s romanety, jaká psal Arbes, který měl v zásadě jednoho anonymního vypravěče, jenž patřil k ústřední dvojici a oplýval autobiografickými prvky. Bajaja na rozdíl od Arbesa jmény nešetřil a byly pro něj velmi důležité.

„Prosté vyprávění je v něm místy obohaceno o poetizující pasáže a text bývá strukturován do neúplných větných celků blízkých volnému verši a umožňujících jednoduché přecházení ze současnosti do retrospektiv a „vlčí mytologie“. Kromě toho je text bohatě hláskově instrumentován (zvláštní důraz autor klade na hlásku „ú“ evokující vlčí vytí) a doplněn několika veršovnými pasážemi.“¹⁰⁹

Bajajovo romaneto překročilo střední rozsah typický pro tento žánr. Přisuzujeme to složitostem v kompozici díla, které by nebylo možno napsat na zhruba sto stran. Další velkou odlišností od distinktivních prvků romaneta spatřujeme ve velkém množství vypravěčů. Znak tohoto díla se blíží spíše generačnímu románu. Autor se od pojetí romaneta velmi vzdálil, a proto dílo *Zvlčení* nepovažujeme za typické novodobé romaneto, ale spíše za román.

Předchozí analýzou knih jsme se snažili dospět k tomu, zda se jedná o skutečná romaneta. Prvním kritériem se stal rozsah děl – romaneto by mělo být středního rozsahu (zhruba sto stran) a mělo by se nacházet na pomezí novely a románu. Skoro všichni autoři dodrželi rozpětí díla, až na Františka Kožíka, Janu Štroblovou a Antonína Bajaju. V romanetu je vypravěč součástí děje, přičemž příběh zprostředkovává čtenáři. Ve vybraných dílech tohoto prvku užili pouze Antonín Bajaja a Ladislav Klíma, jehož dílo *Utrpení knížete*

¹⁰⁹ FOLDYNA, L. *Bajajovo zvlčení – literární událost?!* www.aluze.cz

Sternenhocha je psáno deníkovou formou. Postavy v romanetech nejsou příliš vykresleny, dokonce nebývají pojmenovány. Tohoto faktu se drželi mnozí autoři, avšak postava knížete v knize *Utrpení knížete Sternenhocha* je podrobněji popsána z toho důvodu, že je dílo psáno deníkovou formou.

Arbes si pro svá romaneta oblíbil prostředí Prahy, jelikož působí tajemně. Autoři se tohoto rysu arbesovského romaneta příliš nedrželi. Za nejzávažnější prohřešek tak považujeme právě tuto skutečnost, kdy spisovatelé opomíjeli nejdůležitější motiv v podobě záhady a tajemna, které bývá v závěru logicky objasněno. Pokračovatelé Arbesa ve svých dílech upřednostňují spíše vyšetřování vražd. Mezi další důležité prvky romaneta patří postavy na pokraji společnosti, což v podstatě dodržel František Kožík a jen částečně Jana Štroblová a Ivan Binar. U některých knih chybí objasňující epilóg a rámuující prolog. Díla pokračovatelů nejsou romaneta v pravém slova smyslu – usilují pouze nalákat čtenáře netradičním žánrem.

Abychom správně zhodnotili oblíbenost romanet, užitíme tvrzení Jaroslavy Janáčkové: „*romaneto bylo a zůstalo žánrem experimentálním, který vznikne na jistých vývojových křižovatkách, stane se živou hodnotou, ale nepromění se v útvar obecněji aplikovatelný.*“¹¹⁰

¹¹⁰ JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes romaneta*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. str. 655.

3 Romaneta Karla Matěje Čapka-Choda

Karel Matěj Čapek Chod je představitel českého naturalismu. Narodil se dne 21. února roku 1860 v Domažlicích do rodiny středoškolského profesora. Na své rodiště byl náležitě pyšný, což mj. dokazuje volba přízviska za jménem. Přízvisko Chod ke svému jménu začal užívat po nástupu Karla Čapka do Národních listů. Přídomek Chod tak úzce souvisel s jeho rodným krajem, někdy však používal i další pseudonymy, jako Fridai nebo Josef Paškrtský.¹¹¹ Živil se převážně jako žurnalista a beletrista. Na počátku žurnalistické dráhy ho práce na krátký čas přivedla do Olomouce, a to do deníku Našinec, avšak za chvíli se stěhoval do Prahy, kde již zůstal.

První náznaky v tvorbě, které by se blížily romanetu, nacházíme v díle *Nejzápadnější Slovan*. Inspirace Jakubem Arbesem a jeho romanety je typická v době, kdy ve světě doznívají válečné hrůzy a útrapy. Na našem území následně dochází k převratu z monarchie na republiku. V této době vzniklo romaneto *Experiment*. Neměli bychom opomenout romaneta *Dceruška Jairova* a *Dusza ordynarna* zařazená do knihy *Ad hoc!*. Tyto drobné prózy tedy navazují na arbesovské romaneto a postupně se snaží upustit od prvků romantismu.

Lze říci, že Čapek-Chod překračuje jak žánrový realismus, tak naturalismus. V jeho tvorbě bychom též našli znaky expresionismu. Zdánlivě porušená kompozice prózy, tragikomická grotesknost, v níž se zrcadlí osudy hlavních postav, kritizovaná přemíra detailu, bizarnost, až fantastičnost některých hrdinů a situací, se nejví v autorových dílech jako umělost, ale jako uvědomělý pokus o rozšíření hranic možností epické prózy.

Čapku-Chodovi je tak přisuzován určitý nedostatek nadšení a zaujetí pro originální a osobitý tvůrčí způsob, který by byl typickým znakem pro jeho tvorbu.

3.1 Základní motivy

Naturalistické prvky je možné sledovat u Čapka-Choda již v počátečních pracích. S tím souvisí vyhledávání převážně atraktivních témat, orientovaných zejména na duševně i fyzicky poznamenané jedince ocitající se na okraji společnosti. Při nalézání těchto témat mu dopomáhal výborný pozorovatelský talent a zároveň perfektní znalost rozmanitých profesí a prostředí. „Čapek zná dokonale a úplně to, o čem píše. Píše o stavbě domu a zná do detailu všecku práci její, celý organism, všechny funkce a nástroje, zná terminologii odbornou i žargon, kterým mluví zedník a příkladač. Píše o porotním líčení a vidíš, že zná celý

¹¹¹ KOVÁRNA, F. K. M. *Čapek-Chod – Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. str. 3-4.

*jeho mechanism, všechny typické složky a figury... Píše o lidské sedlině velkoměstské a zná ji, zná způsob jejího života, katastrofy, které ji potkávají, ví, z jakých živlů se skládá, ví, kde živoří a proč a jak umírá. Svět ubožáků a vyděděnců, bídy i utrpení, svět dělnictva a prostituce, pokud se jím obírá ve svém románě, poznal dlouhým a pečlivým pozorováním...*¹¹² Celým jeho dílem prostupuje potřeba vyslovit své osobní přesvědčení o určité události a vyrovnávat se s ním. Jeho tvorba, hlavně válečná a poválečná, se snaží povzbudit člověka. Pro tento účel vyjádření svých vnitřních myšlenek jsou vhodné kratší prózy, které jsou tištěny do novin nebo časopisů, ve kterých se naskytá prostor oslovit větší masy lidí. Příkladem mohou být právě již zmiňovaná romaneta *Dusza ordynarna* a *Dceruška Jairova*, v nichž autor na malé ploše vyjádřil své pocity z války. Zároveň se mu v těchto dílech podařilo vystihnout následky válečného běsnění.

Základní motiv přiblížíme na jednotlivých romanetech Karla Matěje Čapka-Choda. Romaneto *Nezápadnější Slovan* je rozvedeno do tří kapitol a patří k jeho raným dílům. Děje jednotlivých kapitol jsou rozděleny do tří literárních směrů – realismu, naturalismu a romantismu. Dílem *Nezápadnější Slovan* prostupuje romantický námět, kdy se student setkává dámou oděnou v rokokových šatech v přezdobeném kočáře.

„V tom zapadlo okno kočáru se šumotem do dvířek! Bože! Co jsem spatřil! Z oblaku krajek a záclon, jimiž byl kočár vyzdoben, vynořila se podoba dámy a podepřela se loktem.

*Kdykoli před tím představoval jsem si ženu, kterou mohl bych milovat, nikdy ani rysem svého pomyslného obrazu nepostihl jsem té čarovné skutečnosti. Ne rysy, neboť ušlechtilý obličej ten neměl nic ostrého v čistých svých liniích, ale útvary jeho honosily se onou dokonalou akuratesou krásy ...*¹¹³

Jejich fantastické setkání provází celé dílo. Jádrem je deziluze vyléčení ze snu prožitého za tyfové horečky. Autobiografické prvky jsou patrné ve scéně, v níž je vyobrazen třídní sraz. Vše se odehrává v rodných Domažlicích.¹¹⁴

Základním motivem romaneta *Experiment* je vědecký pokus. Čapek-Chod v tomto díle snažil o „...analýzu a hodnocení jedincova činu“¹¹⁵. Ženský lékař Slaba se pokusí proniknout do duše mladé dívky, kterou chce zachránit před prací prodejné ženy. Experiment v knize není přímo popsán a jen díky vyprávění doktora Slaby se postupně dozvídáme a vyvozujeme

¹¹² ŠALDA, F. X. *Kritické projevy* 7. Praha: Československý spisovatel, 1953. str. 296.

¹¹³ ČAPEK-CHOD, K. M. *Nezápadnější Slovan Historie o třech kapitolách*. Praha: Fr. Borový, 1938. str. 20.

¹¹⁴ KOVÁRNA, F. K. M. *Čapek-Chod – Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. str. 6.

¹¹⁵ JANÁČKOVÁ, J. In *Tři romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1979. str. 291.

to, co bylo náplní experimentu. Slaba se již dříve věnoval studiu života a chování prostitutek. Při setkání s mladou Julií se mu naskytla příležitost studovat, jak dívku zachránit a zabránit tak jejímu úpadku. Ve svém experimentu doktor opomenul lidské city, které nakonec vše zhatí.¹¹⁶

Na rozdíl od předchozích romanet, kdy byla středem pozornosti záhada a její logické rozuzlení v závěru, se spisovatel ve svém díle orientuje na společnost a její problémy. Jako naturalista se zajímal o okrajové, a v té době spíše ignorované problémy, jako jsou pocit viny a prostituce.

Poválečná díla autora jsou zasažena tvůrčími změnami. Hlavní z nich je psychologický popis postav, důležitá byla také otázka viny a trestu. Válka byla dalším motivem, který spisovatele ovlivnil. Jeho romaneta byla inspirovaná válkou a muži bojujícími na frontě. Novinářská práce mu poskytla různé náměty a informace nutné ke stvoření těchto romanet. Autor se pokusil přiblížit čtenáři různé podoby života během války, zároveň podrobil kritice válečné hrůzy. „...ironický skeptik, stržen odporem a ošklivostí, odkrývá kousek své duše a pronáší naplno vášnivou obžalobu války, protest proti této „největší a nejnesmyslnější zhovadilosti“, jaké kdy bylo lidstvo schopno.“¹¹⁷ Čapek-Chod ve svých poválečných dílech dodává lidem naději a snaží se o přenesení se nad těmito útrapami – poukazuje, že válka neovlivnila pouze vojáky samotné, ale postihla i širokou vrstvu společnosti. Hrdinové romanet jsou většinou čeští vojáci bojující pod rakouským velením. V romanetu *Dceruška Jairova* je patrný vnitřní boj českého vojáka, jenž musí plnit rozkazy přičící se jeho svědomí. Ozvěny války, ale zasahovaly všude a autor čtenáři ukazuje, že do dění války byli vtaženi všichni, tedy nejen vojáci na frontě. Například příbuzní čekající na odvedené vojáky, lidé těžící z války nebo lidé, kteří musí opustit své domovy.

Dusza ordynarna popisuje vojáka jdoucího do bitvy. Vidina smrti a blízkost nebezpečí ve vojákovi vzbudí touhu a lásku k ženě z minulosti. Uvědomí si, že již nikdy nebude moci se s ní setkat nebo ji držet v náručí. Tato skutečnost vhodně demonstruje, jak válka ovlivňuje jednání a chování lidí. Voják si za celá ta léta na ženu nevzpomněl, až příjezdem do městečka se mu matně vybavovaly vzpomínky na zážitek s ní. Pocítil k ní chtíč a lásku.

Autor si vybírá motivy vraždy a sebevraždy, které v podstatě dokládají zklamání z člověka a jeho jednání. Také je přesvědčen, že člověka a jeho jednání silně ovlivňuje sexuální pud.

¹¹⁶ JANÁČKOVÁ, J. In *Tři romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1979. str. 292.

¹¹⁷ PILAŘ, F. In *Ad hoc!*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 308.

3.2 Postavy

Díky své práci žurnalisty byl dobrým pozorovatelem a znalcem různých společenských vrstev. Praha byla pro něj zdrojem inspirace. Mohl setkat se vzdělaným doktorem, chudou dívkou nebo ženou lehčích mravů. Z těchto lidí pak vytvářel postavy svých próz. Typičtí jsou i psychicky poznamenaní jedinci a společenští vydědenci. Hrdinové jeho děl jsou často rozdílné povahy, národnosti nebo společenského postavení, což vede k tomu, že se dostávají do podivných konfliktů. Velkou roli v utváření postav hraje okolí, kterým jsou silně ovlivňováni. Avšak též osobnostní rysy postav mají velký vliv na jednání hrdinů. Jeho postavy se vyjadřovali spisovnou češtinou, nářečím, ale neštilili se použít dokonce vulgarismů, což napomáhalo důvěryhodnosti příběhu. Knihy Čapka-Choda byly obohaceny dokonce o cizojazyčnost.

Slangem občas mluví mladá, experimentu podrobená, prostitutka Julie, kterou se snaží zachránit lékař Slaba. V příběhu je možné zaznamenat i střetnutí inteligentního člověka s nevzdělanou ženou. Julie nakonec spáchá sebevraždu před zraky doktorových známých. V díle *Experiment* se vyskytuje technika dvojího vypravěče. Profesor vypravuje, co se mu stalo o dovolené strávené v lesích a doktor, jehož tam profesor potká, mu povídá svůj příběh s Julií. Hlavní hrdina doktor Slaba je v závěru romaneta banalizován, protože se žení s mladou plodnou ženou. To značí, že potřeba žít a užívat život samotný je silnější, než tíha svědomí ze smrti Julie.¹¹⁸

„V poválečné tvorbě, zvláště v románových příbězích s náměty z první světové války, je patrná snaha překonat fatalistické pojetí společenského zla principy altruistické morálky, neodstraňující však trvalý rozpor mezi poznanou realitou a ideově uměleckou koncepcí. Ještě kontruovaněji vyznělo úsilí o etický korektiv dosavadního díla v posledních románech Čapka-Choda.“¹¹⁹ Jeho postavy jsou přímo nebo nepřímo postiženi válkou. Během války pracoval Čapek-Chod jako redaktor a zprávy o bojích se k němu dostávaly v podobě oficiálních tiskových zpráv nebo osobních zážitků. Informace byly někdy zkreslené a podrobnější obraz si mohl udělat až v období první republiky. Válka na něj silně zapůsobila, jako ostatně na všechny. Čapek-Chod považoval válku za zhmotněný negativní osud společnosti. Tento osud a následky lze překonat pomocí etiky. *„Způsob jak se Čapek-Chod vyrovnává jako umělec a filozof se skutečností tak nestvůrnou, jako je právě válka. Je to způsob osobitě čapkovský, který můžeme pochopit jedině tehdy, uvědomíme-li si metodu jeho tvůrčích postupů. Literární dílo K. M. Čapka-Choda je totiž postaveno výrazně na metodě ostrých,*

¹¹⁸ JANÁČKOVÁ, J. In *Tři romaneta*. Praha: Československý spisovatel, 1979. str. 291-292.

¹¹⁹ KLÍMOVÁ, I. *Vícejazyčnost v próze K. M. Čapka-Choda*. Praha: Univerzita Karlova, str.7.

až groteskních kontrastů. Lidská dramata jsou záměrně obrácena na ruby. Čapkovi hrdinové, zahnaní do výjimečných životních situací, jsou vzápětí shazováni do přizemí nejsyrovější všednosti. Podtextem každé čapkovské tragédie je ironický úsměv, každá komická situace nese v sobě svůj tragický stín.¹²⁰ Válečnou tematikou se zabýval právě v povídkové knize *Ad Hoc!* V *Dcerušce Jairově* slouží hlavní hrdina doktor Jiří Stach za první republiky v armádě. Přijel na dovolenou do kraje svého dětství. Romaneto je proluto hrůznými, někdy až drastickými výjevy válečné vřavy, kdy během procházky po lese mu připadá, že hory „řvou dokola jako ranění“. Jedna ze vzpomínek Stacha se váže k vojákovvi, jenž byl za dob míru klavíristou – v době odpočinku hrával v obleženém městě na klavír. Jeho hra přenesla ve vzpomínkách vojáky zpátky domů ke svým blízkým, v tom ale přiletěl granát a vojáka zabil.

„Začali jsme se kupit kolem hráče, který nás dovedl unést až domů, bylo šero, téměř tma, a já se naklonil k němu a ptám se ho, an hraje, zná-li Smetanovo ‚Z domoviny‘, nevrle odpověděl mi, stále hraje, že zná jen čistě klavírní literaturu, i začal znovu trio, které jsme mu zkažil. Vtom se venku v parku silně zableskne, zdola vzhůru, jako když se jícen země ohněm rozevře, a už řvaly lesy ozvěnou úderu. Tak vzduchu vyrazil všechna okna hudebního pavilonu a vhodil do salónu náklad hlíny. Viděli jsme ihned ovšem, kolik uhodilo. Znali jsme už až příliš dobře puch ekrasitu... V hrobovém tichu našeho salónu dozníval klavír disharmonicky. Nadporučík rozsvítil kapesní rozžehadlo a viděli jsme hned, odkud disharmonický ten akord, udeřil jej Dulevič hlavou o klávesy... Na první pohled bylo vidět, že už není celá.“¹²¹

Další silný zážitek mu vyprávěl starší vojenský doktor, jenž byl při vyvraždění vesnice plně žen, dětí a starých osob. Nejvíce na staršího doktora zapůsobilo to, jak se dítě tiskne k prsu své zavražděné matky. Čapek-Chod zde vypravěče staví do pozice vševědoucího. Hrdina dochází k přesvědčení, že jediným možným řešením českého vzdělaného člověka, jenž je nucen bojovat v rakouské armádě a nedokáže přeběhnout, je sebevražda. Tuto cestu zvolil i starší doktor. Válka v podstatě mění člověka v lidský materiál. Lidé představují jen čísla a nestarají se o humánnost činů. *„Rozumová funkce je přiznána hmotě, odemstívající se na lidském nerozumu.“¹²²*

¹²⁰ PILAŘ, F. In *Ad hoc!*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 306.

¹²¹ ČAPEK-CHOD, K. M. *Ad hoc!*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 191.

¹²² SEZIMA, K. In *Podobizny a reliéfy, Humorista – pesimista*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1927. str. 107.

Stach se na dovolené seznamuje s židovskou dívkou Irmou, která patří k bohatší vrstvě tohoto kraje, dokonce její bratr odkoupil část knížecího panství. Mladičká dívka s dlouhými copy k němu ihned pocítí náklonost. Doktor ale neví, co vlastně cítí k Irmě a celou dobu s tímto pocitem bojuje. Domníváme se, že důvodem této nerozvážnosti je neoblíbenost její rodiny. Židovská národnost má vliv i na jazykovou stránku – v díle nalezneme židovský žargon.

Hlavní hrdina potkává v kraji svého dětství přesný opak drobné a vyhublé židovské dívky. Střetává se s krásnou Barčou hýřící životem a temperamentem. Stach však souhlasil s Irminým bratrem a požádá ji o ruku. Oba doufali, že návratem Stacha na frontu bude zasnoubení zrušeno. Irma vážně onemocněla a umírá při návštěvě Stacha, který je tu opět na dovolené. Po pohřbu Irmy se Stach znovu setkává s temperamentní krasavicí, s níž stráví noc. Stach se s Barčou ožení, protože spolu čekají dítě. Po čase zjišťuje, že se mu zlepšilo zdraví. Doktor jel z fronty v podstatě domů zemřít. Navštíví odborníka a ten mu sděluje, že je zcela zdrav. Osudný rentgenový snímek patřil jinému Stachovi.

V romanetu *Dusza ordynarna* zasahuje válka naplno – ne jenom skrze dopisy či vzpomínky. Postavy se ocitají na frontě v polském městečku. V díle se stává válka nástrojem osudu, který dovršuje tragickou lásku. Láska a s ní spojený chtíč jsou doprovázeny obrazem války požírající svět.

Hrdinou je voják, kterého válka přivede zpátky do míst, kde před patnácti lety pracoval na stavbě komínu. Přestože jsou jeho vzpomínky poznamenány nemocí, pomalu se rozpomíná na dívku, která mu vyznala lásku. Vojáková jednotka se ubytovala v místním lihovaru, kde potkává dívku z minulosti, z níž se již stala dospělá žena. Voják tuší, že padne a pod tímto tlakem se pokusí tuto ženu svézt. Ze strany ženy se mu dostává opovržení. Oba nakonec umírají, ona pod troskami komína a voják je zastřelen vlastním důstojníkem za nevojenské chování.

3.3 Prostor

Čapek-Chod si pro svá romaneta vybíral nejrůznější prostředí. Ve svých dílech volil většinou místa v ústraní a na okraji společnosti. Jelikož byl válkou spisovatel ovlivněn, chtěl se z tohoto tématu jednak vypsát, a jednak popsat útrapy českých vojáků ve službě rakouské armády. Tato tematika vstupovala do jeho tvorby a odrazila se i v romanetu *Dceruška Jairova*. Příběh je umístěn do šumavské přírody, kde na hlavního hrdinu doléhají hrůzy války. Občas se ve vzpomínkách ocitáme i ve válečné vřavě. Šumavskou přírodou je hrdina

okouzlen a je zde detailně popisována. Můžeme říci, že příroda působí jako protiklad k válce. Ukázkou toho, kam může válka vojáka zavést, je romaneto *Dusza ordynarna* odehrávající se v polském městečku.

Většina díla *Experiment* se odehrává v Praze. Na rozdíl od Arbesa, který používal město jako fantastický a ztemňující prvek využívající anonymitu města, v němž se postava mohla snadno ukrýt, nehraje u Čapka-Choda jeho volba Prahy důležitou roli a jeho tajemno je vystavěno na sebevraždě Julie. Autor v díle plně propracoval pražskou scénérii až do nejmenších detailů.

Kontrastem rušně Prahy je zde pila v šumavských lesích. Pila je sice obestřena záhadnou postavou doktora Slaby, ale působí klidnou, až idylickou atmosférou – krásná pěstěná zahrádka či hrající si děti. Stejně jako Arbes užívá autentických míst, aby zvýšil atraktivnost pro čtenáře. Čapek-Chod zde pro hodnověrnost využil svatomikulášský kostel v Praze.

První romaneto Čapka-Choda je situováno do jemu známých Domažlic, kde studoval na místním gymnáziu. Také hrdina díla *Nejzápadnější Slovan* je bývalý student, který se vrací na třídní sraz. Muž, za svých studentských let zvaný Hvězda, dále pokračoval ve studiu v Praze. Autor Prahu popisuje velmi důvěrně a je pro něj důležitým zdrojem inspirace. Město je také důležitou součástí podivuhodné příhody, která se mu stane. Později je tato tajemná příhoda logicky vysvětlena jako důsledek tyfové horečky. Jen ve velkém městě jako je Praha, může hrdina věřit v to, že je možno potkat šlechtičnu oblečenou v šatech z dob rokoka. Dá se to vysvětlit tak, že žena jela na maškarní ples. Hrdinu pronásledují halucinace, proto utíká z Prahy na Šumavu.

„Hnal jsem se k nádraží úprkem. Ze změti mých myšlenek jediná byla jasná: „Pryč odtud, pryč z Prahy! Ať odvezu ještě aspoň špetku rozumu.“¹²³

Myslel si, že změna prostředí mu zabráni přemýšlet o svém preludu. Ten ho ovšem provázel i do nového pracoviště v Rozvodí na Šumavě. Na rozdíl od *Dcerušky Jairove*, kde k hrdinovi příroda promlouvá, nemá v tomto díle prostředí významnější úlohu. V *Nejzápadnějším Slovanu* spíše dokresluje samotu a způsobuje sklíčenost postavy, například popisuje pohled na krajinu jako trudný.

¹²³ ČAPEK-CHOD, K. M. *Nejzápadnější Slovan Historie o třech kapitolách*. Praha: Fr. Borový, 1938. str. 90.

„Odtud jevila se vyhlídka úzkými okénky krabatým jich sklem až příliš trudně, jako pouhý útržek krajiny, les jako široký, nahnědlý pruh. Čím výše slunce stoupalo, tím bylo temněji, poněvadž šlo za horu, od východu byl obzor otevřen. Tíha upadla na duši mou.“¹²⁴

3.4 Cizojazyčnost

Čapek Chod patřil k autorům, již měli velký cit pro jazyk – byl velmi jazykově nadán (obratný). Jeho díla jsou převážně orientována na vzdělanější čtenáře, což potvrzuje užívání cizích a odborných slov. Tyto odborné termíny pocházejí převážně z autorových oblíbených oborů, jako je filozofie a medicína. Z tvorby Čapka-Choda vyplývá, že je autor vzdělaný a potvrzuje to užitím cizojazyčných slov v dílech. V romanetech se kromě češtiny objevuje němčina, polština a také latina. Důkazem nám mohou být již názvy samotných děl např. *Dusza ordynarna*, což v překladu z polštiny znamená „sprostá duše“.

Cizí slova v příbězích slouží jako prostředek, který napomáhá spoluutvářet, nebo spíše dotvářet prostředí a atmosféru. Užitím určitého cizího slova dokáže čtenáři přiblížit prostředí, v němž se děj odehrává a také dokáže odhalit původ postavy a její společenské zařazení. U konkrétní postavy charakterizuje skuteční postoj k danému jazyku.

Autor používá cizojazyčné prostředky jak v řeči postav, tak v pásmu vypravěče. Mezi podstatné zákonitosti užití cizího slova řadíme jednak původ postavy, a jednak i jejich vlastnosti či zvyklosti. Postavu také ovlivňuje prostředí, v němž se děj odehrává. Zásadní je i doba, v níž se příběh odehrává. Například ve vojenském prostředí za první světové války se udávají rozkazy v němčině. Cizojazyčnost má v podstatě funkci atmosférotvornou a charakterizační.

Čapek-Chod v hojné míře do svých děl zapojuje německý jazyk. Němčina se v knihách objevuje v mnoha formách. Vyskytují se zde počestělé výrazy nebo spisovná němčina. Je důležité si uvědomit, v jaké době Čapek-Chod tvoří svá díla. Před válkou byla němčina oficiálním úředním jazykem. Během první světové války byla němčina vojenským jazykem a rozkazy byly udělovány výhradně německy, a to pro všechny národnosti sloužící v armádě Rakouska-Uherska. Soudobé knihy často nebyly opatřeny překlady nebo vysvětlivkami německých slov nebo promluvy.

„Das serbische Volk ist auszurotten!“¹²⁵

¹²⁴ ČAPEK-CHOD, K. M. *Nejzápadnější Slovan Historie o třech kapitolách*. Praha: Fr. Borový, 1938. str. 96.

¹²⁵ ČAPEK-CHOD, K. M. *Ad hoc!*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 230.

Dalším jazykem vyskytujícím se v dílech je latina. Latina všeobecně patří mezi jazyk vzdělanců a vědy. Objevuje se v podobě ustálených termínů, většinou v lékařské praxi.

V díle *Dusza ordynarna* se děj odehrává v Polsku, kde probíhají válečné boje. V tomto příběhu autor hojně využívá polského jazyka. Cizojazyčné výrazy nejsou nijak překládány, což dokresluje atmosféru příběhu a zároveň tento fakt zvyšuje autenticitu. Jejich překlad není opatřen kvůli blízkosti českého a polského jazyka. Čapek-Chod ponechával v polštině pouze pasáže, u nichž není nutné, zda jim čtenář plně porozuměl. To nejdůležitější v příběhu bylo napsáno česky. V dialogu mezi Helenou a Antonínem jsou některé repliky citovány za pomoci nepřímé řeči v češtině.

„Mój kochany – mój kochany,“ ozývalo se z vášnivého jejího šepotu. Jásala, pokud jen možno šeptem jásat – že se s ním po tolika letech touhy setkala, poznala ho ihned po „jego wasu jedwabnem“, nemá ho víc než před patnácti lety, vypadá zrovna tak jako tenkrát, nic se nezměnil, ráda by si na něj posvítla, kdyby se nebála, že by mezi okenicemi naven prosvítlo.“¹²⁶

Čapek-Chod je znám svou výbornou znalostí různých prostřední a jazykovým přehledem a vytríbeností. Proto užívá ve svých dílech mnoho cizích slov, která dotváří autentičnost děje a dávají možnost čtenáři proniknout hlouběji do příběhu. Zároveň nám tato skutečnost přibližuje období monarchie, kdy na českou společnost působily vlivy německého národa, současně i následný vývoj během války, na jejichž frontách bojovalo mnoho národů. Autor se ale neomezoval pouze na tyto tři zmíněné cizí jazyky, v jeho tvorbě nalezneme vlivy francouzštiny, nebo dokonce angličtiny.

3.5 Determinismus

„Determinismus (z lat. determinare, ohraničovat, určovat) fil. postoj, podle něhož je veškeré dění reality (včetně duchovní) předem nevyhnutelně určeno (zpravidla všeobecnou kauzální souvislostí).“¹²⁷

U jednotlivých postav dochází k vývoji pomocí biologických a sociálních faktorů. Válka představuje jednoho z tvůrců osudů postav a ve většině děl tvoří nenápadnou všudypřítomnou kulisu.

¹²⁶ ČAPEK-CHOD, K. M. *Ad hoc!*. Praha: Československý spisovatel, 1962. str. 79.

¹²⁷ BLECHA, I. a kol. *Filozofický slovník*. Olomouc: FIN, 1995. str. 86.

Sociální determinismus prochází celou autorovou tvorbou. Nejčastěji je sociální determinismus vyobrazen jako rozdíl mezi sociálními vrstvami. Největší rozdíly vidíme v odlišných zvycích, jiných mravech a především v hmotných poměrech jednotlivých lidí. Jako příklad nám může posloužit venkovské prostředí, ve kterém se vůči prostým lidem vymezuje panstvo – vyšší společnost. Další viditelný kontrast se nachází v romanetu *Dceruška Jairova*, v němž se sblíží vystudovaný doktor Jiří Stach s venkovskou lehkovážnou dívkou. Dívku Barču stíhají předsudky místních lidí. Je těžké se vymanit z těchto pomluv a ukázat svou pravou povahu. Barča patří mezi počestné dívky, ale stejně ji venkované označují za divoženku a poběhlici. Tyto fámy většinou vychází z povolání jejího otce a také z přesvědčení, že je nemanželské dítě barona. I v jiných dílech je místní obyvatelstvo plně předsudků. Tyto předsudky provázejí postavu celým dějem a těžko se vymaňuje z jejich područí.

K sociálnímu determinismu můžeme zařadit i vlastenectví postav, což považujeme i za jeden z hlavních motivů romaneta *Dceruška Jairova*, ve kterém je otec silně zapálený vlastenec. Toto národní smýšlení otce je potrestáno a je přeložen do zapadlé horské vesničky. Jeho syn, český inteligent, zdědil po otci lásku k českému národu a náruživě se zajímá o místní zvyky. V romanetu je zaznamenán konflikt vlastenecky smýšlejícího českého vzdělance, jenž zároveň musí bojovat za zájmy Rakouska-Uherska.

Biologický determinismus v romanetech je podmíněn jednáním jednotlivých postav. K těmto jednotlivým faktorům řadíme emoce, věk, sourozeneckou lásku nebo sexuální pud. Sexualita je mnohdy silnější než vlastní svědomí a morálka. Sexuálnímu pudu se neubrání ani Helena a Antonín, kteří se nechávají unést touto touhou. Po krátké schůzce s Helenou je Antonín přesvědčen, že ji miluje. Jsou dokonce chvíle, kdy Antonín žárlí na otce Helenina dítěte, ale skutečnost byla taková, že Antonín podlehl tělesnému pudu. Takové jednání se dá v kontrastu války a blížící se smrti pochopit – mít pro co žít, ke komu se vracet a tváří tvář smrti pocítit lidskou lásku a náklonost a vědět, že ještě žiju.

V romanetu *Dceruška Jairova* můžeme nalézt též prvky biologického determinismu. Mladý český doktor Jiří Stach je přitahován ke dvěma naprosto odlišným dívkám, jednak povahově, vzhledově, ale i společensky. Irma je bohatá křehká dívka židovského původu, oproti tomu Barča je živelná venkovská dívka – po Irmině smrti je Jiří uvolněn z vlivů jejího a Irminého bratra. Nakonec zůstává s Barčou, se kterou čeká dítě.

Ve tvorbě Čapka-Choda mj. nalezneme i determinismus rozumový a fatalistický. Příkladem rozumového determinismu je rozhodnutí Jiřího dokončit studia medicíny, kdy mu pozice doktora zajišťuje lepší společenské postavení. V romanetu *Dusza ordynarna*

se potvrzuje Antonínova předtucha o jeho smrti. Tento fakt ukazuje na osudovou předurčenost jednajících postav. Postavy se však snaží tuto skutečnost překonat, hledají způsob, jak převzít svůj vlastní osud do svých rukou. Toto se nepodaří žádnému z hrdinů. O jejich konci rozhodují pohnutky, které vedou k určitým činům. Jsou-li tyto pohnutky etického rázu, bývají odměněny, ale pokud jsou zlé, neujdou svému osudu, který je potrestá.

Závěr

V diplomové práci jsme se snažili o bližší přiblížení pojmu romaneto. Vytyčili jsme si hlavní znaky romaneta, mezi něž patří záhada oplývající magičností a fantastikou. Romaneto je žánr nacházející se na pomezí románu a novely, ve kterém se objevují postavy ze sociálně slabších poměrů. Z hlediska kompozice vykazuje romaneto rámuující prolog a objasňující epilog. Všechny naše úvahy jsme se snažili vždy konfrontovat s názory dalších autorů.

Dílčím cílem práce byla snaha odhalit a zmapovat světové předchůdce romaneta. Ze světové inspirace jsou v romanetu patrné prvky románu hrůzy, hororu, fantastické povídky, frenetické literatury, povídky E. A. Poea, detektivní literatury a science-fiction. Všechny tyto žánry spojuje tajemství a záhada.

Čeští předchůdci se spíše věnují novele s tajemstvím. Tato novela si u nás hledala příznivce postupně a pomalu. Mezi prvními ji užil J. K. Tyl v díle *Poslední Čech*. Jeho dílo se stalo terčem kritiky. I přes špatné přijetí novely s tajemstvím si Karel Sabina pro své dvě knihy *Hrobník* a *Blouznění*, vybral právě tento žánr. V těchto dílech je patrná návaznost na gotický román a frenetickou literaturu. Dalším autorem těchto novel je J. J. Kolár, který se zabývá příběhy umístěnými do minulosti. Na práci J. J. Kolára navazuje linie fantastické literatury v popředí s Jakubem Arbesem a Jiřím Karáskem ze Lvovic. Díky romanetu došlo k zakotvení novely s tajemstvím, jejíž konstrukční principy byly často zpochybňovány.

V diplomové práci jsme se též pokusili odhalit zrod romaneta, jeho postupný vývoj a zmapovat dílo zakladatele tohoto žánru Jakuba Arbesa. Tento záměr jsme se následně snažili obhájit studiem jeho nejznámějších romanet. V době, kdy romaneto vznikalo, byl zájem o prózu středního rozsahu. Příkladem nám může být i dílo *Elegie o černých očích*, jež stojí na pomezí realismu a fantastiky. Jako první romaneto označujeme až knihu *Ďábel na skřípci*, kam již pronikají autobiografické rysy a hádankovitá vyprávění, která jsou typická pro Arbesova následná romaneta. Slávu autorovi přineslo dílo *Svatý Xaverius*. Arbes nezklamal a opět si zvolil originální fantastické téma s autobiografickými prvky. V romanetu *Newtonův mozek* rozlišujeme dvě roviny fantastiky – fantastiku románu hrůzy a utopii. Romaneto *Kandidáti existence* předznamenává období sociálního románu – tomuto přelomu napomohla těžká životní situace Jakuba Arbesa, který přišel o práci a sám se stal „kandidátem existence“.

Už za Arbesova života romaneto inspirovalo některé autory, mezi něž patří např. Julius Zeyer a Jiří Karásek ze Lvovic. Knížka *Dům U Tonoucí* od spisovatele Julia Zeyera je záznamem duchovního dramatu člověka, jež je plné příznačné atmosféry a tajemství lidských osudů i fatálních setkání. Společným rysem Arbesa a Zeyera je fantastika a tajemno. Určitou roli v příběhu hrají okultní vědy, které příběh ozvláštňují a dodávají mu nádech ponurosti. Nadpřirozeno je v knize objasněno pomocí Tří Matek žalu. Dalším současníkem, jehož ovlivnila tvorba Jakuba Arbesa, byl Jiří Karásek ze Lvovic a jeho dílo *Román tří mágů*. Ke stěžejním prvkům řadíme okultismus nebo také Prahu, kam bývá děj často umístěn. Město dopomáhá utvářet tajuplnou atmosféru, ve kterém je mystická stylizace dokreslena tajemným oparem. Avšak toto dílo nemůžeme označit za romaneto. Autor se jím nechal pouze inspirovat.

V další kapitole jsme se zaměřili na pokračovatele romaneta. Vybrali jsme několik romanet označených svými aurory jako romaneto. Snažili jsme se zjistit, zda se skutečně jedná o romaneta. Ve většině případů se jednalo pouze o snahu autora přilákat čtenáře na atraktivní žánr. Často nesplňovali distinktivní rysy romaneta. Český žánr zůstal v podstatě experimentální a nepředpokládá se, že by proniknul do běžně aplikovaných žánrů, které si hojně vybírají spisovatelé.

Jedním z hlavních cílů práce, bylo zaznamenat nejvýraznější motivy v romanetech Čapka-Choda, kterého považujeme pokračovatele Jakuba Arbesa. Mezi stěžejní motivy patří válka, s níž se setkává díky své novinářské práci. Inspirace pochází i z vědeckého prostředí – hlavním motivem díla je vědecký pokus. Autor se orientuje na společnost a její problémy. Zabývá se zejména opomíjenými a ignorovanými skutečnostmi (prostituce). Čapek-Chod byl výborný pozorovatel různých společenských vrstev, a to hlavně díky své žurnalistické práci. Zdrojem informací mu byla Praha, v níž se naskytovala možnost potkat různé spektrum osob. Odtud sbíral inspiraci pro své postavy, které byly velmi autentické. Jeho postavy dokonce užívaly vulgarit. Nemá tak vyhraněné prostředí jako Arbes. Díla jsou zasazena do jeho rodných Domažlic, Prahy nebo do válečné zóny. Jeho tvorba je také obohacena o mnoho cizích slov, která měla dokreslit děj a vzbudit u čtenáře pocit realističnosti dané situace. V romanetech se objevují slova německá, většinou bývají spojena s armádou a válkou. Další skupinou cizojazyčných slov, jsou latinské výrazy, jež se používají v podobě ustálených termínů, zejména v lékařské praxi. Poledním cizím jazykem, kterým mluví hrdinové romanet Čapka-Choda, je polština. Determinismus doprovází všechny postavy a jsou jím utvářeny.

Romaneto je zajímavý a originální žánr. Bohužel nedošlo k jeho plnému zakotvení. Výběr tohoto žánru autory je minimální a užít všech jeho stěžejních prvků je velmi těžké.

Prameny a literatura

- ARBES, J. *Kandidáti existence*. 1. vyd. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, 1953. 278 s. ISBN neuvedeno
- ARBES, J. *Svatý Xaverius a jiná romaneta*. 1. vyd. Praha: Odeon, 1969. 828 s. ISBN neuvedeno
- ARBES, J. *Svatý Xaverius, Newtonův mozek*. 2. vyd. Praha: Albatros, 1989. 158 s. ISBN neuvedeno
- BAJAJA, A. *Zvlčení (romaneto o vlčích, lidech a úkazech)*. 1.vyd. Brno: Petrov, 2003. 263 s. ISBN 80-7227-156-3.
- BALAJKA, B. a kol. *Přehledné dějiny literatury (do 1. Světové války)*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1992. 237 s. ISBN 80-04-25316-4.
- BAUDALAIRE, CH. *Úvahy o některých současnících*. 1. vyd. Praha, 1968. 260 s. ISBN neuvedeno
- BLAHYNKA, M. In *NEZVAL, V. Dílo XXXII Karneval, Monako, Řetěz štěstí, Valérie a týden divů*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1980. 433 s. ISBN neuvedeno
- BLECHA, I. a kol. *Filozofický slovník*. 1. vyd. Olomouc: FIN, 1995. 479 s. ISBN 80-7182-014-8.
- BINAR, I. *Jeníkova práce*. 1. vyd. Praha: Hynek, 1996. 115 s. ISBN 80-85906-28-7.
- ČAPEK-CHOD, K. M. *Ad hoc!*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. 310 s. ISBN neuvedeno
- ČAPEK-CHOD, K. M. *Nezápadnější Slovan: Historie o třech kapitolách*. 3.vyd. Praha: Fr. Borový, 1938. 130 s. ISBN neuvedeno
- DOKOUPIL, B. *Vliv E. A. Poea na tvorbu Jakuba Arbesa*. 1. vyd. Brno: Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity, 1976. 129 s. ISBN neuvedeno
- FOLDYNA, L. Bajajovo zvlčení – literární událost?! *Aluze*. 2003, č. 2. Dostupné též z: http://aluze.cz/2003_02/bajaja_foldyna.php
- HAZUCHOVÁ, A. *Romány tří mágů Jiřího Karáska ze Lvovic*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2013. 67 s.
- HAVLÍČEK, J. *Smaragdový příboj*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. 299 s. ISBN neuvedeno
- HRABÁK, J. *Čtení o románu*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1981. 327 s. ISBN neuvedeno

- HRABÁK, J. ŠTĚPÁNEK, V. *Úvod do teorie literatury*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 272 s. ISBN neuvedeno
- HRBATA, Z. *Romantismus a Čechy. Témata a symboly v literárních a kulturních souvislostech*. 1. vyd. Praha: H a H, 1999. 193 s. ISBN 80-86022-58-7.
- JANÁČKOVÁ, J. *Arbesovo romaneto. Z poetiky české prózy*. 1.vyd. Praha: Univerzita Karlova, 1975. 155 s. ISBN neuvedeno
- JANÁČKOVÁ, J. In *Jakub Arbes Romaneta*. 1.vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2006. 676 s. ISBN 80-7106-819-5.
- JANÁČKOVÁ, J. In *Tři romaneta*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1979. 296 s. ISBN neuvedno
- JANOUEŠEK, P. *Romaneto?*. Kmen, 1987.
- KARÁSEK, J. *Romány tři mágů*. 1. vyd. Praha: Volvox Globator, 2012. 461 s. ISBN 978-80-7207-839-4.
- KARÁSEK, J. *Vzpomínky*. 1. vyd. Praha: Thyrusus, 1994. 278 s. ISBN 8090177409.
- KAZMÍŘ, A. *Proměny významové výstavby Utrpení knížete Sternenhocha-od krvavého románu k románu zasvěcení*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2014. 68 s.
- KLÍMA, L. *Utrpení knížete Sternenhocha. Groteskni romaneto*. 3.vyd. Praha: Paseka, 1990. 203 s. ISBN 80-8519-201-2.
- KLÍMOVÁ, I. *Vícejazyčnost v próze K. M. Čapka-Choda*. Praha: Univerzita Karlova, 98 s.
- KOLÁR, J. J. *Pekla zplozenci (fantastický román)*. Praha: Herrmann a synové, 2002. 190 s. ISBN neuvedeno
- KOVÁRNA, F. *K. M. Čapek-Chod – Postavy a dílo*. Praha: Fr. Borový, 1936. 34 s. ISBN neuvedeno
- KREJČÍ, K. In ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. 8. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957. 141 s. ISBN neuvedeno
- KREJČÍ, K. *Jakub Arbes. Život a dílo*. 1.vyd. Mor. Ostrava-Praha: Nakladatelství Josef Lukasík, 1946. 427 s. ISBN nevedeno
- LEDERBUCHOVÁ, L. *Průvodce literárním dílem (Výkladový slovník základních pojmů literární teorie)*. 1. vyd. Jinočany: H & H, 2002. 355 s. ISBN 80-7319-020-6.
- LEHÁR, J. a kol. *Česká literatura od počátku k dnešku*. 2. vyd. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2008. 1082 s. ISBN 9788071069638.
- MAJEROVÁ, E. *Ženské postavy ve vybraných romanetech Jakuba Arbesa*. Praha: Univerzita Karlova, 2011. 39 s.

- MOCNÁ, D., PETERKA, J. a kol. *Encyklopedie literárních žánrů*. 1.vyd. Praha; Litomyšl: Paseka, 2004. 704 s. ISBN 80-7185-669-X.
- NEČASOVÁ, M. *Pojetí prostoru ve vybraných dílech Josefa Jiřího Kolára a Jakuba Arbesa*. Brno: Masarykova Univerzita, 2013. 85 s.
- NEFF, O. In *ADAMOVIČ, I. Slovník české literární fantastiky a science fiction*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství a nakladatelství R3, 1995. 349 s. ISBN 80-8536-457-3.
- NEFF, O. *Všechno je jinak (kapitoly o světové science fiction)*. 1. vyd. Praha: Albatros, 1986. 412 s. ISBN neuvedeno
- NEZVAL, V. *Dílo XXXII Karneval, Monako, Řetěz štěstí, Valérie a týden divů*. 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1980. 433 s. ISBN neuvedeno
- NOVÁK, A. *Ottův slovník naučný V. díl*. Praha, 1938. str. 800.
- NOVÁK, A. *Stručné dějiny literatury*. Olomouc: R. Promberger, 1947. 692 s. ISBN neuvedeno
- NOVÁK, A., NOVÁK, J. *V. přehledné dějiny české literatury od nejstarších dob až po naše dny*. Brno: Atlantis, 1995. 1030 s. ISBN
- PAVERA, L. VŠETIČKA, F. *Lexikon literárních pojmů*. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 2002. 422 s. ISBN 80-7182-124-1.
- PETRŮ, E. a kol. *Panorama české literatury: (literární dějiny od počátku do současnosti)*. 1. vyd. Olomouc: Rubico, 1994. 547 s. ISBN 80-85839-04-0.
- POE, E. A. *Předčasný pohřeb a jiné povídky*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1970. 190 s. ISBN neuvedeno
- POLÁK, K. In *Jakub Arbes Romaneta*. 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1954. 307 s. ISBN neuvedeno
- POLÁK, K. *Co je to romaneto?*. Listy filologické, Praha: Kabinet pro studia řecká, římská a latinská, 1948. roč. 72, 236 – 244 s.
- PILAŘ, F. In *Ad hoc!*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1962. 310 s. ISBN neuvedeno
- PRAŽÁK, A. *Jakub Arbes. Zlatá Praha*. 1909. 12, 141 s.
- PYNSSENT, P. *Julius Zeyer: The Path to Decandence*. Paris: Mouton, 1973. 230 s. ISBN neuvedeno
- RUMLER, J. In *Havlíček, J. Smaragdový příboj*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1964. 299 s. ISBN neuvedeno
- ŘÍHA, J. *Jeníkova práce snad už rudě nepokvete*. Dostupné též z: <http://srumec.jikos.cz/polykult/prace.htm>

- SABINA, K. *Hrobník*. 1. vyd. Praha: Jindř. Bačkovský, 1922. 103 s. ISBN neuvedeno
- SEZIMA, K. In *Podobizny a reliéfy, Humorista – pesimista*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1927. 269 s. ISBN neuvedeno
- ŠALDA, F. X. *Kritické projevy 7*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1953. 491 s. ISBN neuvedeno
- ŠRÁMEK, J. *Morfologie fantastické povídky*. Brno: Masarykova Univerzita, 1993. 113 s.
- THOMAYER, J. Romaneta J. Arbesa. *Lumír*, 1878. roč. 6, 575 s.
- TYPLT, J. F. In *KOLÁR, J. J. Pekla zplození (fantastický román)*. Praha: Herrmann a synové, 2002. 190 s. ISBN neuvedeno
- VALŠÍN, Š. *Slovník literární teorie*. 1.vyd. Praha: Československý spisovatel, 1977. 471 s. ISBN neuvedeno
- VŠETIČKA, F. *Jakub Arbes*. 1.vyd. Praha: Pražská Imagine, 1993. 97 s. ISBN 80-7110-102-8.
- ZEYER, J. *Dům U tonoucí hvězdy*. 8. Vyd. Praha: Československý spisovatel, 1957. 141 s. ISBN neuvedeno

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Veronika Blažková
Katedra:	Českého jazyka a literatury
Vedoucí práce:	Mgr. Daniel Jakubíček, Ph.D.
Rok obhajoby:	2016

Název práce:	Vývoj českého romaneta
Název v angličtině:	Development of the Czech romaneto
Anotace práce:	Práce mapuje vývoj a vznik romaneta. Zaměřuje se na světové a české předchůdce žánru. Popisuje hlavní romaneta Jakuba Arbesa a také autory a díla pokračující v tradici romaneta. V práci jsou podrobněji rozebrány motivy Karla Matěje Čapka-Choda.
Klíčová slova:	Romaneto, Jakub Arbes, Karel Matěj Čapek-Chod
Anotace v angličtině:	This master's thesis traces the development and emergence Romanet. It focuses on the world and the Czech forerunner of the genre. Describes the main Romanet Jakub Arbes and authors and works in the tradition continued Romanet. In this work are discussed in more detail motifs Karel Matej Capek-Chod.
Klíčová slova v angličtině:	Romaneto, Jakub Arbes, Karel Matěj Čapek-Chod
Přílohy vázané v práci:	-----
Rozsah práce:	68
Jazyk práce:	Český jazyk